

MÜSLÜMANLAR MUSİBETLER KARŞISINDA NASIL DAVRANMALI?¹ HOW SHOULD MUSLIMS BEHAVE IN THE FACE OF CALAMITIES?

Geliş Tarihi: 08.05.2020 Kabul Tarihi: 08.09.2020

✉ **ZEKİ KOÇAK**
DOÇ. DR.
DİB, ERZURUM ÖMER NASUHİ BİLME
DİNİ YÜKSEK İHTİSAS MERKEZİ MÜDÜRÜ
orcid.org/0000-0002-3336-4113
zkocak25@hotmail.com

ÖZ

Dünyayı ve ülkemizi tehdit eden Koronavirüs salgını sebebi ile yapılan konuşmalarda ifrat ve tefrite düşüp zihni karışıklığa sebebiyet vermemek için her zamankinden daha çok itidale ihtiyacımız olduğu malumdur. Kur'an'ın üçte biri geçmiş kavimlerin kıssaları ile ilgilidir. Onların hayat serüveninden bizler için ibret alınması gereken hususlar olduğuna işaret edilmiş ve aynı akıbetlere düşmemek için özel uyarılar yapılmıştır. Çalışmamızda, bu süreçte bizlere düşen görev ve tedbirlerin alınması konusu incelenmiş; cuma ve bayram namazları gibi toplu ibadetlerin hükümleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Devlet'in, Sağlık Bakanlığı, Koronavirüs Bilim Kurulu'nun ve doktorların öngördüğü bütün tedbirleri aldıktan sonra Müslüman'ın sergilemesi gereken itikadî, hukukî ve ahlâkî esaslar üzerinde durulmuş, çeşitli misallerle konu temellendirilmiştir. Diğer taraftan ülkemizi ve halkımızı hem maddeten hem de manen etkileyen bu musibeti yokmuş gibi kabul etmek nasıl yanlış ise salgın/pandemi hadisesini bire bir Müslüman halkımızın hata, kusur ve günahlarıyla eşleştirmenin de yanlışlığına değinilmiştir. Sonuç kısmında ise bu salgın sürecini hem kendimiz hem de milletimiz için hayra nasıl tebdil ve tahvil edeceğimizle ilgili projeler paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Musibet, Sağlık, Hak, Denge, Âyet.

¹ Bu çalışmayı özet olarak 16.04.2020 tarihinde Erzurum'da özel bir televizyon kanalında ihtisas merkezi hocalarımızdan Nuretin Yıldırım'ın kıraat ve kasideleri eşliğinde yaptık. Sohbetin sebebi, Koronavirüs salgınının nasıl okunması gerektiği üzerinde düşünüp çalışıyordum. Bu esnada Koronavirüs salgınıyla ilgili dijital âlemden ifrat ve tefrit nev'inden konuşmalar yapıldığı kulağıma çaldı. Dolayısıyla toplumda zihni karışıklık oluştuğundan bahisle müftüler, esnaftan vatandaşlar, arkadaşlar ve Vaiz Sinan Polat tarafından mezkûr durum tekrar dile getirilerek bir konuşma yapmam teklif edilince bu sohbeti tamamladım. Sonrasında talep üzerine yazıya geçirdim. Sevindirici olan şu ki bu süreçte de en mutedil açıklamaların Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yapıldığıdır. Bir kez daha anlaşıldı ki Diyanet İşleri Başkanlığı bu ülkenin ifrat ve tefritten korunması noktasında elzem bir konuma sahiptir.

ABSTRACT

It is certain that we need more moderation than ever in order not to cause confusion by falling down to neither extremism nor understatement in speeches made due to the coronavirus epidemic threatening the whole world and our country. One third of the Qur'an is about the stories of the ancient communities. In these stories, it is stated that there are lessons to be learned from their adventures in life and special warnings are made to us in order to avoid sharing the same fate with them. In our study, we examined our responsibilities and the precautions to be taken in this process, and we gave information on the provisions regarding congregational worships such as Friday and Eid prayers. In addition, after taking all the measures prescribed by the government, the Coronavirus Scientific Committee of the Ministry of Health and the doctors, the religious, legal and moral principles that Muslims must demonstrate are emphasized and the subject is discussed with various examples. On the other hand, it is mentioned that it is wrong to accept this calamity, which affects our country and our people both materially and immaterially, as if it did not exist and also it is a wrong approach to associate the pandemic with the errors, faults and sins of our Muslim people. In the conclusion, we share the projects related to how to convert this epidemic process to good for both ourselves and our nation.

Keywords: Coronavirus, Calamity, Health, Rights, Balance, Qur'anic Verse.

HOW SHOULD MUSLIMS BEHAVE IN THE FACE OF CALAMITIES?

SUMMARY

It is certain that we need more moderation than ever in order not to cause confusion by falling down to neither extremism nor understatement in speeches made due to the coronavirus epidemic threatening the whole world and our country.

One third of the Qur'an is about the stories of the ancient communities. In these stories, it is stated that there are lessons to be learned from their adventures in life and special warnings are made to us in order to avoid sharing the same fate with them. In our study, we examined our responsibilities and the precautions to be taken in this process, and we gave information on the provisions regarding congregational worships such as Friday and Eid prayers. In addition, after taking all the measures prescribed by the government, the Coronavirus Scientific Committee of the Ministry of Health and the doctors, the religious, legal and moral principles that Muslims must demonstrate are emphasized and the subject is discussed with various examples. On the other hand, it is mentioned that it is wrong to accept this calamity, which affects our country and our people both materially and immaterially, as if it did not exist and also it is a wrong approach to associate the pandemic with the errors, faults and sins of our Muslim people.

In this study, we focused on how to understand the current pandemic event by taking the nass as our reference. In examining the material and spiritual dimensions of calamities, we drew attention to the fact that Allah also has wrath in addition to His mercy; and we stressed the importance of discussing the two together. In this context, we dealt with the issue of sunnatullah and adatullah (customs of Allah), and with various dimensions of evaluating the experiences with an approach to draw lessons from them. In order to explain all these, we reinforced our arguments by giving numerous examples from verses and hadiths.

By focusing on the nature of calamities and how to interpret them, we pointed out that there are two aspects of worldly life. Indeed, even though everyone accepts that everything that exists in life has a consequence, people may overreact in the face of adversities. In this study, we tried to remind people of the balance between blessings and burdens. In this regard, we emphasized that Allah is the absolute owner of property and all

existence, and therefore it is of high importance to perform tasks in accordance with the commands of the Owner; as a consequence, we mentioned the logical need to obey the rules set by the Owner. On the other hand, we evaluated the blessings and torments given to people in life in terms of Uşûl al-fiqh. In fact, divine and acquired incidents that cause the loss of legal capacity/ability to act are required to be legally evaluated, and since the coronavirus epidemic also causes loss of legal capacity, we indicated some points in terms of fiqh. Also, the life in the grave and the afterlife are examined so as not to undermine the integrity of the topic, but we only included them in the footnotes in order not to exceed the scope of the study. We reiterated that when Muslims face with such incidents, they must first obey legal orders and make maximum efforts and attention to take the necessary actions. Additionally, we have tried to explain the benefits of being grateful, patient, merciful, compassionate and kind in such situations. Besides, we emphasized the effect of continuous repentance, prayer and charity, which are among the general orders and recommendations of Islam, on human and social life. While mentioning that the financial hardships experienced in the world will also affect our lives, we emphasized the nature of the solidarity that Islam has ordered or recommended depending on the situation, and drew attention to the emergence of current problems related to zakat. In this context, we stressed the importance of supporting the aid campaigns launched in our country. Starting from the fact that human health concerns the whole world, we pointed out that it is no longer possible for everyone to act as they see fit, that everything will be very different, and that we must prepare accordingly. In this study, the mode and the conceptual framework were primarily emphasized on the basis of equilibrium. Subsequently, by mentioning where and how the calamities and blessings occur, it is pointed out how the attitude of Muslims should be against these. In the conclusion, we share the projects related to how to convert this epidemic process to good for both ourselves and our nation.

GİRİŞ

Insanın akıllı ve özgür bir varlık olarak yaratılması imtihan olacağına delildir. İman ettik demekle imtihandan kurtuluş olmadığı bilinir.² Bir şeyin varlığı da yokluğu da imtihanın sebeplerindedir. Çünkü İslâm dininde imtihan insanın kaderi icabıdır. Hayat devam ettiği sürece imtihanın da devam edeceği malumdur. Şu an içinde yaşadığımız dünyamızı etkisi altına alan Koronavirüs salgını ilk imtihan, ilk delil ve ilk musibet olmadığı gibi son da değildir. Kıyametin ilmi Allah katında olup gayb âleminin anahtarları da ondadır.³ Onun için insanların bu tür hadiseleri hemen kıyametle denkleştirmesi makul değildir. Zaten İslâm düşüncesinde, aklını kullanan insan için önemli olan kıyametin ne zaman kopacağı ile meşgul olmak değil, varlık gayesine uygun hareket ederek kendisini hesaba çekip ölümden sonrası için hazırlanmasıdır.⁴

Çalışmamızı ilgilendiren Kur’ân’daki bazı kevnî hadiseler ve kıssalarda genelde “âyet” ifadesi kullanıldığı gibi onlardan “ibret” almamız da istenmiştir. İşin ilginç yanı birçok yerde kıssaların akabinde “Bunda şüphesiz bir âyet (ibret, delil) vardır ama pek çokları iman etmiş değillerdi.” (Şu’arâ, 26/8, 67, 103, 121, 128, 139, 158, 174, 190.) buyrulurken “âyet”lerden ibret alınması gerektiğini ancak bunun pek de kolay olmadığını anlıyoruz. Dolayısıyla bizler bu Koronavirüs hadisesini nasıl okuyup hangi sonuçları çıkaracağımız üzerinde durmalıyız. Yine Rabbimiz pek çok âyette iman eden, düşünen, tefekkür eden ve akleden insan için âyetler sevk ettiğini⁵ ve geride kalanlara ibret için diğer kavimlerden “âyet”ler bıraktığını⁶ beyan etmektedir.

Bir de bu tür hadiselerin hikmet boyutuna atıfta bulunmanın da faydalı olacağını düşünüyoruz.

² Ankebût, 29/2.

³ A’râf, 6/187,188; En’âm, 6/59.

⁴ Tirmizî, *Sıfatu’l-Kıyame*, 25.

⁵ Hicr, 15/77; Nahl, 16/11, 13, 65.

⁶ Ankebût, 29/15, 35.

Zira mümin kâinatta olup bitenlerin sadece zahiri sebeplerini tespitle yetinmemelidir. Sebeplerin muharrik sebeplerini, teselsül batıl olduğundan onların ötesinde bir halk edenin olduğunu ve bir hikmete binaen tahakkuk ettiğini de hesaba katmalıdır.

İnsanoğlu bu âlemde sadece kendisi varmış gibi bencil davrandığından kâinatın dengesine dokunmuştur. Bütün âlemlerin rabbi Allah'tır. Bu ister maddi/fiziki âlem, ister manevi âlem olsun değişmez. Kullanın kurguladığı sanal âlem de Allah'ın ilmi dâhilindedir. Allah kâinatta bir nizam, denge kurduğunu ve buna dokunulmamasını⁷ emrederken insanlar kendilerine verilen akıl nimetini heva ve hevesleri, aşırı arzu ve hırsları doğrultusunda kullanmak suretiyle her şeyi zapturapt altına almaya kalkıştı. Şimdi ise acziyetini biraz da hissettiğinden evinden dışarı çıkmaktan imtina eder hale geldi. Kâinattaki ekolojik dengeyi bozmaya kalkışmanın bir anlamda Hududullahı/Allah'ın sınırlarını aşmaya cesaret anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Kaldı ki Müslümanlar dahi, "Allah'ın hududuna yaklaşmayın." (Bakara, 2/187) "Bunlar Allah'ın hudududur, sakın o hududu tecavüz etmeyin." (Bakara, 2/229; Nisa, 4/13,14) emirlerini zaman zaman göz ardı etmeyi sözüm ona bilimsellik adı altında rahatça tartışıp bugün böyle olmalıdır diye hüküm verme cesaretini gösterdiler. Yetmemiş gibi bir de kelam-ı ilahinin tarihsel olduğunu söyleyerek ahkâmın zaman aşımına uğradığını ima ettiler. Bu bağlamda bir adım daha ileri giderek usûlü fıkıhta ve dünyadaki diğer metodolojilerde tartışmasız kabul edilen "Has ifade kat'î olduğu için beyana muhtemel değildir."⁸ gibi ana kuralları bile görmezden gelip kitabın getirdiği dengeyi ve düzeni bozmaya çalıştılar.

Oysa Kur'ân'da iman edenlerin Allah'ı anmaktan ve inen "hak"tan dolayı kalplerinin haşyetten ürperme zamanlarının çoktan gelmiş olması gerektiğini Rabbimiz beyan etmektedir. Devamında ise daha önce kendilerine kitap verilip de üzerinden uzun zaman geçmesinden ötürü kalpleri katılanlar gibi olmamız gerektiği, çünkü onların birçoğunun fâsık kimsele olduğu⁹ vurgusu bizlere birer ikaz değil midir? Evet, zamanın geçmesi pek çok şeyi değiştirebilir. İslâm toplumu da bir değişime uğramış olabilir. Mezkûr âyet, Allah'ı anmayı yani O'nu zikretmeyi, hatırdı tutmayı ve bunun yanında indirilen "hak"ı düşünmemizi ve ona göre bir "havf" değil, bir "haşyet" içinde olmamızın gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü havf azaptan korkmaya, haşyet ise azametten korkmaya denir. Onun için Allah'a karşı kulları içinde hakkıyla haşyet edenlerin âlimler olduğunun¹⁰ beyanı belki de günümüzde tam karşılığını bulamadığından Müslümanlar bu keş-

⁷ Rahmân, 55/8.

⁸ Kâsım b. Kutluboğa, Allame Zeynüddin, *Şerhu Muhtasarı'l-Menar*, thk. Züheyr b.Nasir, Daru İbn Kesir, Beyrut: 1993, 43.

⁹ Hadid, 57/16.

¹⁰ Fâtır, 35/28.

mekeşi yaşıyorlar. Hatamız, ya toplum ile dünyaya bakıp nasları, metinleri, icma-ı ümmeti, örf ü âdeti ve vaki hayatı pek dikkate almadan modernist bir düşüncenin izinden giderek ya da elimizdeki bir iki metne bakıp yine nasları, toplumu ve hayatı görmeden tutucu bir saikle konuşmamızdır. Sonuçta hayata pek bir katma değeri olmayan bu tür konuşmalar israfın ve hakikati çarpıtmanın bir çeşidi olarak ortaya çıkıyor. İşte ifrat ve tefrite düşmeden nasları, metinleri, icma-ı ümmeti, toplumun örf ve âdetini ve vaki hayatı dikkate alıp amme vicdanında da makes bulan dengeyi oluşturacak bir akla, kısaca itidalli ve içtihadî bir yaklaşıma ihtiyaç izahtan varestedir.

1. Üslup ve Kavramsal Tahlil

Böylesi durumlarda her zamankinden daha çok ifrat ve tefritten sakınmak gerekir. Yapılması gereken; naslardan, geleneğimizden ve ilmi verilerden hareketle bu hadiseyi nasıl anlamamız gerektiği üzerinde durup aşırılıklara kaçmadan değerlendirmektir. Zira genelde medya aracılığıyla konuşup yazanlar iki uçta durduklarından ve salgının nereye varacağı henüz kestirilemediğinden halkta ciddi bir kafa karışıklığı oluşmuştur. Sevindirici olan şudur ki, bu süreçte de dengeleyici ve mutedil açıklamalar Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yapılmıştır. Bu bağlamda biz de çalışmamızda kimseyi hedef almadan aşırılıkları içeren konuşmaları ve yazıları iki kısımda mütalaa etmeye çalışacağız.

Birincisi: Yaşanan salgın durumunu sadece bir delil görüp sonra da hep Allah'ın rahmetinden bahsederek dünyada hiçbir şey olmamış gibi davranmak makul olamaz. Peki delil ne demektir? Sadece İslâm tarihinden cımbızla seçilen bir iki misale bakınca delil rahmet midir, yoksa delilde kudret, rahmet, hikmet, gazap ve musibet boyutlarının hepsi mi gizlidir? Bunları düşünmemiz gerekir. İslâm tarihinden bir hadiseyle ilgili işte orada çok kıymetli sahâbiler vardı. Onların başına gelen musibet olamaz dersek bu, sahabenin de insan olduğunu unuttuğumuzu gösterir ve yine çok büyük sahâbilerin olduğu Sıffîn ve Cemel vakalarını izah edemeyiz. Ya bunları da rahmet görür ya da tarihî olayları düşüncemize araçsallaştırmaya devam ederiz. O zaman Kur'ân'ın üçte birinin geçmiş kavimlerin kıssaları ve helakleriyle ilgili beyanları hakkında da hiçbir söz söyleyemeyiz. Belki kâinatta olan hadiseleri hemen rahmete veya gazaba yorumlama aceleciliğinden kurtulup bizim onlarla olan ilişkimiz açısından bakmamız daha isabetli tespitler yapmamızı sağlayabilir. Onun için virüsün hemen rahmet olduğunu iddia etmek yerine biraz da fiili duruma bakmak faydalı olacaktır.

Hâlbuki ekonomik olarak devletimizi ve milletimizi ciddi sıkıntılara sokan, binlerce insanımızı hasta edip onların ölümüne sebep olan, işyerlerini kapatan, eğitimi sekteye uğratan, kısa bir süre olsa da Kâbe'de tavafi durduran, cuma namazının kılınmasını dahi engelleyen bir salgını basit görüp rahmetle geçiştirmek makul görülemez. Bu tavrı takınanlar, evini bir ma-

kasla geçindiren berberden, borçludan, maaşı kesilenden haberi olmayan, Allah'ın rahmeti yanında gazabının da varlığını görmezden gelenlerdir. Böylesi tavrın ve konuşmanın Müslüman davranışlarına uygun olmadığı düşüncesindeyiz. Şurası da bir gerçek ki, biz insanlar yaratılış icabı genelde mesuliyet ve sorumluluktan uzaklaşır, faydamıza olan şeyleri tercih ederiz.¹¹ Bu tavrın yanlışlığı kadar, birilerine hoş görünmek için yapılan konuşmaların da yanlışlığı ve bizlere yakışmadığı muhakkaktır. Her halde ümmet-i vasat olmanın gereği olarak itidali seçmemiz gerekir. Sonra ortada var olup herkesçe malum olan bir şeyi yok saymak insanların aklını hafife almak ve yalan söylemektir. Yalan ise küçüğe karşı söylenmesi günah, büyüğe/amire karşı ise hem günah hem de hıyanettir. Hatta zaman ilerledikçe bu salgının bir musibet olduğu ve neler yapılması gereği üzerine çalışmalar da yapılacaktır. Şunu da söyleyelim ki, günde beş vakit namazda okuduğumuz Fatiha'da kırk kez "Bizi nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil." (Fâtiha, 1/7) derken bizler nimetle gazabın varlığını, madalyonun iki yüzünün olduğunu anlamış oluyoruz. Bizim asli vazifemiz, bize bırakılan alanda halkımızı doğru bilgilendirmek bu musibetten, bu âyetten ibretler çıkarıp biran evvel rahmete çevirmenin projelerini kıymetli halkımızla paylaşmak olmalıdır. Zaten İslâm dininin en önemli özelliklerinden biri, fitrata ve akl-ı selime istinat ederek insana ifrat ve tefriti yasaklamasıdır.¹²

İkincisi: Koronavirüs salgınını hemen insanların günahlarıyla örtüştürüp hızlıca bela, musibet, azap, gazap yorumlarıyla sert ve katı bir tutum sergilemek dahi aceleciliktir. Salgının başladığı andan itibaren genellikle medya aracılığıyla yapılan yorumların halkımızı rahatsız ettiği malumdur. Dini korumadığımızdan bunların başımıza geldiğini ve hak ettiğimizi iddia etmek biraz toptancı ve aceleci davranıp kendi nefsimizle yüzleşmeden kaçışımızın ifadesidir. Dinin ve mülkün sahibi Allah'tır. İnsan dini korumakla değil esasen evveleminde kendini korumakla mükelleftir.¹³ İnsan emirlere imtisal edip nehiylerden içtinap ederse dinin toplumda yaşanmasına katkı sağlamış ve toplumda müşterek hayrın yayılmasına vesile olmuş olur.

Birinci bölümde bahsettiklerimizin aksine aşırı sert tutum takınanların tavrını da makul kabul edemeyiz. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) döneminde bazı kimselerin davranışlarında ölçüyü kaçırmalarından dolayı Resûlul-

¹¹ Şöyle ki, insan unsurunun olduğu her yerde insani arzu ve emellerin varlığı tabiidir. Resûlullah'ın her konuda ölçülü olan hayatında da ondan tavizkâr davranmasını temenni edenler olmuştur. Kendilerinin yanlışlarını, hatalarını, kusurlarını söylememelerini istediklerinde şu âyetler nazil olmuştu. "O halde yalanlayanlara boyun eğme. İstediler ki yumuşak davranasın (yağlı ballı konuşasın). Böylece onlar da yumuşak davranıp yağcılık (müdahene) yapsınlar." (Kalem, 68/8-9).

¹² Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Fitrî Tabii ve Umumi Bir Dindir*, (İstanbul: DİB Yayınları, 2017), 432.

¹³ Bakara, 2/24.

lah'ın (s.a.s.) yine de yumuşak davranmasının Allah'ın bir rahmeti olduğunu, çünkü sert davranınca dağılıp gitme durumlarının olacağını Rabbimizin haber vermesi ve hataların affedilip istişare yapılmasını, karar aldıktan sonra da artık Allah'a dayanıp güvenmeyi emretmesi bizler için yine birer ölçüdür. “Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven. Doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever” (Âl-i İmrân, 3/159).

Bu ikinci zümreden konuşup yazanlar, geçmiş kavimlerin helak sebeplerini hemen her noktaya teşmil edip insanımızla birebir denkleştirip nasları insanlara karşı bir tehdit aracı olarak kullanmaktan çekinmezler. Oysa dünyada olduğu gibi ülkemizde de hukuksuzluk, ahlâksızlık ve sapkın itikatlara sapanlar olabilir. Belki de geçmiş kavimlerin helak sebeplerinin örnekleri dünyada yaygın hale geldiği gibi bizim toplumumuzda da görülebilir. İnsanların hatalarını ve günahlarını ne inkâra ne de doğrudan bu salgına sebep olarak görüp halkı tamamen töhmet altında bırakmak gerekir. Bu iki durumla birlikte başka sebepler de olabilir. Ülkemiz bazında itikadi, hukuki ve ahlâki olumsuzluklarda herkesin sorumluluğu olmakla birlikte ilahiyat ve Diyanet mensuplarının da bu konuda muhasebe yapması daha iyi sonuçlar doğurabilir.

Belki dengeli olarak geçmiş toplumların helak sebeplerini görüp “ibret” almalı, bizim hatalı, kusurlu yönlerimizi ortaya koyup bunlardan çıkış projeleri üretmeliyiz. Geçmiş kavimlerin kıssaları anlatılırken hem peygamberlere verilen mucizeler hem de yaşanan hadiseler “âyet” kelimesiyle de ifade edilmiştir. Dolayısıyla şu anda yaşadığımız bu salgını bir âyet olarak nasıl yorumlamalıyız? Doğurduğu sonuçları telafi için neler yapabiliriz. Mesela eğitim hayatımızda şikâyet yerine, eskiden beri çocuklarımıza onlarca bilgi yüklemek ve ahlâklı olmaları için yüzlerce tavsiye ve nasihat vermek yerine öncelikle güzel örnek olmamızı düşünebiliriz. İlaveten geçmiş kavimlerin helak sebeplerini ve onların ibret almamız gereken birer âyet olduklarını anlatabiliriz. Yine bunlara ilaveten sıkça Allah'ın rahmetini hatırlayıp tevbe ve duaya yönelmenin faydalarını anlatmamız, devletin aldığı kararlara ve hekimlerin tavsiyelerine harfiyen uymanın vücûbiyeti üzerinde durmamız halkımızda müspet tesir uyandıracaktır. Yalnız şuna dikkat etmeliyiz. Her ortamda *farz*, *vacip*, *haram*, *mekruh*, *mendûb*, *müstahab* ve *sünnet* gibi efal-i mükelleften olan kavramları gelişigüzel kullanırsak hükümlerin içleri kısmen boşaltılmış olur. Bu da şer'i hükümlerin toplumdaki tesirini azaltır.

Konuşmada üslup konusuyla ilgili bir parantez açarak Kur'ân'da 24 yerde *mîzân* kelimesi geçtiğine dikkat çekmek isteriz. Hayatın her alanında dengeli olmanın gereğini söylememiz abartı olmasa gerektir. Hukukta terazi simgesinin de mizani, dengeyi ve adaleti gösterdiğini biliyoruz. Ama

sadece hukukta değil konuşmamızda da adil olmalıyız yani her halimizle fıkhu'l-mizan'a yönelmeliyiz. Gazzâlî (ö. 505/1111), *Mizânu'l-amel* isimli eserinde insan saadetinin yöntemini ilim ve amele dayandırmıştır. Bunlarda ve bunların ilgili olduğu pek çok alanlardaki ölçülerden, usul ve kadelerden bahsederek her hususta itidalli davranmanın ehemmiyetine de dikkat çekmiştir.¹⁴ Günümüzde fıkhu'l-mizan adlı çalışmalara yönelmenin gerekçesi acaba bizlerdeki adaletsizlikler ve dengesizlikler olabilir mi diye düşünüyoruz. Zaten fıkıh, itidali, dengeyi oluşturmak için va'z edilmiş bir ilimdir. Toplumlar kelim ve fıkıh metinleri üzerinden yürümelidir. Aksi halde İslâm ülkelerinde nevezuhur şiddet hareketleri dengesizliğin bir sonucu olarak bizleri de etkisine alabilir. Bu hareketlerin birkaç âyet veya birkaç hadis okuyanlar tarafından arkalarındaki güçlerle beraber idare edildiği malumdur. Yalnız Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) inşa ettiği fıkıhın içerisinde itikadı ve ahlâkı çıkararak¹⁵ onu hukuka dönüştürdüğümüzden bir kuraklık yaşadığımızı söylemeden geçemeyeceğiz.

Tarihte dengeğin bozulduğu durumlarda ne tür hadiseler cereyan ettiği-ne bakabiliriz. Mahmud Akkad (ö. 1964), Yahudi şeriatının ve Roma kanunlarının donukluğu ve zahire sıkı sıkıya bağlanıp şekilleşmesi üzerine insanlar, müsamahayı, ihlası ve sevgiyi öne alan bir dine ihtiyaç hissedince Mesih insanları bununla müjdeledi demiştir. Akkad, Hz. İsa (a.s.) zat-ı ilâhiye'nin Cemil sıfatını tebliğ ettiği için Mesihliğin genelde “hub/sevgi” ile özetleneceğini, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ise akıl ve şuurun tam suretini tebliğ ettiğinden genelde İslâmiyet'i “hak” kelimesiyle özetlemenin mümkün olacağını savundu. O, Mesihliğin yeni bir teşri getirmedüğünden “dinul-hub” olduğunu belirtmiştir. İslâmiyet ise teşriden geri durmamasından hareketle gelir gelmez Roma meliklerini davet edip İsrail şeriatının yetkisini kaybettiğini beyan etmiş ve fitrata uygun olması sebebiyle din ve dünya umurunu düzenlerken bütün kabilelerin ve dine giren diğer milletlerin ihtiyaçlarını giderecek genel ilkeleri vaz etmiştir. Dolayısıyla İslâm'ın “dinul-hak” olarak isimlendirileceğini ileri süren Akkad, “Muhakkak ki biz seni hak ile desteklenmiş bir müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.” (Bakara, 2/119) âyetini ve benzerlerini delil olarak getirmiştir. Neticede o, “iman ‘hak’ ile bâki kalırsa şeriatın esasî da her nesilde ve her halde bâki

¹⁴ Ebû Hâmid Gazzâlî, *Mizânu'l-amel*, thk. Salahüddin Havvarî, (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2012), 16.

¹⁵ Ebû Hanîfe, fıkıhî kişinin leh ve aleyhine olan şeyleri bilmesi yani haklarını ve vazifelerini/ödevlerini bilmesi şeklinde tarif ederken onun fıkıhî hem itikadı hem de ahlâkı içeriyordu. Tarifine “amelen” kaydı koyarak ya da fıkıhî sadece şer'i ameli hükümleri bilmek diye tarif ederek fıkıhın ruhuna hâlel getirdiler diye düşünüyoruz. Zira Molla Hüsrev, fıkıhın bir meleke olduğuna vurgu yaparak bu açıdan tarifi tahlil etmiştir. Oysa bizler onu da mesail ezberlemeye çevirdik. Geniş bilgi için bk. Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-usûl*, Salah Bilici, (İstanbul: ts.), 15-16.

kalır” demiştir.¹⁶

Anlaşıldığı üzere “hak” olanı yaşamak ve konuşmak bizim asli vazifemizdir. Bunu derken her şeyiyle “hak” olmasını kastediyoruz. Yani zamanı, mekânı ve miktarı da hak olmalıdır. Malum sahabe-i kiram konuşmasının sonunda Hz. Abdullah İbn Mes’ud’ dan (ö. 32/652-53) itibaren “*Eğer söylediklerim doğru ve hak ise Allah’tan, hata ise benden ve şeytandır.*”¹⁷ ifadesi bir eser olmuştur. Bizim kadim ulemamız ise genelde konuların sonunda *Allah’u a’lemü bi’s-savab/en* doğrusunu Allah bilir diyerek ilmî nezaketlerini ve disiplin anlayışlarını ortaya koymuşlardır.

Kur’ân’da mizandan/ölçüden bahsedildiğine ve ona dokunulmaması gerektiğine değinmiştik. Kısaca Müslüman ümmet-i vasat mensubu olduğu için her konuda ölçülü ve dengeli olmak durumundadır. İtikaden “hâf ve reca” arasında, hukuken hakkaniyetli, ahlâken insanîyetli yaşmalıdır. Müslüman, dengesizliği çağrıştıran ahlâkî zaafılardan uzak durduğu gibi insana pek az ilim verildiğini¹⁸ bildiğinden bilgisiyle, unvanıyla ve imkânıyla tahakküm etmekten de imtina eder.

Aynı şekilde Müslüman, yemesinde içmesinde temiz ve helal olana, Kur’ân’ın ifadesiyle “helâlen tayyiben”e¹⁹ dikkat eder. Burada kullanılan “tayyiben” ifadesi sadece bir temizlik ifade etmez. Öyle olsaydı *tuhûr* ve *nezâfet* gibi kelimelerden biri kullanılabilirdi. Tayyib kelimesi şer’an temiz olmasının yanında sağlığa zararlı ve fitrata aykırı olmayan gibi çok geniş anlamları içermektedir. Yaşadığımız salgının yayılma hızını azaltacak en önemli unsur da temizlik kurallarına riayet etmektir. Bu konuda sorumluluk bilinciyle hareket etmek Müslümanın görevleri arasında yer almaktadır.

Kavramsal Tahlil: Musibet, “sabe” fiilinden gelir. Yağmur yağmak, semadan inmek, doğru olmak, isabetli olmak manalarına geldiği gibi “esabe” kalıbına nakledilince hedefe isabet ettirmek, ulaşmak, kazanmak, başına gelmek, hastalanmak ve kaza anlamlarına gelir. Kur’ân’da yetmiş altı yerde esabe’den musibet (مصيبة) manasında kullanılır.²⁰ “Yeryüzünden ve nefislerinizden sizin başınıza gelecek herhangi bir musibet yoktur ki, biz sizi yaratmadan önce bir kitapta yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre daha kolaydır” (Hadîd, 57/22).²¹ Tavır, تَوَوَّرَ – طَوَّرَ fiilleri şeklinde

¹⁶ Abbas Mahmud Akkad, *Allah*, (Beyrut: 2012), 133.

¹⁷ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü’l-fikhi’l-İslâmî*, (İstanbul: İrsat Yayınları, 2016), 73.

¹⁸ İsrâ, 17/85.

¹⁹ Bakara, 2/168; Mâide, 5/88; Nahl, 16/114.

²⁰ Râgib Ebu’l Kâsım İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, (Beyrut: Daru’l-M’arife, ts.).

²¹ Âyetin tefsiri ve kader konusuyla ilgili bilgi için bkz. Beydavî, Kâdî Nasîrüddin, *Tefsîrû’l-Beydavî Envarü’l-tenzîl ve esrarü’l-te’vîl*, (İstanbul: Dersaadet, ts), II, 470-471; Ebu’l-Bekkat Nesefî, *Tefsîrû’n-Nesefî Medârikü’l-tenzîl ve hakaikü’l-te’vîl*, thk. Muhammed Mervan, Daru’n-Nefais, Beyrut 2009, 4: 335-336; Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbu’l-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi, (Beyrut: Daru Sadr, 2007), 395-414; Fahrüddin Râzî, *el-Kaza ve’l-kader*, thk. M. Mu’tasimbillah,

kullanılır. Geliştirmek, hal, durum, devre, kademe, derece anlamlarına gelir. Bir yerde yaratılışın tavırları, evreleri anlatılır. 10 yerde ise طور dağ anlamında kullanılır. Çalışmamızın başlığında bu kavrama kasıtlı olarak yer verdik. Çünkü Müslümanı musibetler karşısında -imanın ve alınan tedbirlerin sonucunda- dağ gibi duran ve hadiseleri doğru okuyup ibret alan vakarlı insan olarak düşünüyoruz. Bu vesileyle şunu da ifade edelim ki, her Müslüman, genel hatları itibariyle gelen şu iki hususun da kendisine vacip olduğunu hiçbir zaman hatırdan çıkarmamalıdır.

Birincisi: Müslüman, temel iman esasları yanında mutlak anlamda her şeyin Allah'ın belirlediği ölçüler ve yasalar çerçevesinde gerçekleştiğine inanandır. Çünkü kâinatın yegâne sahibinin Allah olduğu, mülkün O'nun elinde olduğu, göklerin ve yerin ordularının O'na ait olduğu,²² dilediğini yaratıp seçenin de O olduğu âyet ve hadislerde beyan edilmiştir. Şu an yaşadığımız Koronavirüs salgını gibi hastalıklar ve kâinattaki diğer hadiseler O'nun birer kevnî âyetidir. Yani bunların hepsi Allah'ın koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde cereyan etmektedir. Bu hâdiselerin bir imtihan aracı olması veya musibetlerde insanların hatasının olması bizlere Allah'ın mutlak güç ve irade sahibi olduğunu unutturmamalıdır. İlgili âyet yaşadığımız bu durumu bütün delalet şekilleriyle ifade etmektedir. “De ki, bizim başımıza ancak, Allah'ın bizim için yazdığı şeyler gelir. O bizim yardımcımızdır. Öyleyse mü'minler Allah'a güvensinler” (Tevbe, 9/51). Yukarıda zikrettiğimiz duruma bağlı olarak bizler, hikmet anlayışımızı yeniden kontrol etmeliyiz. Çünkü değerlendirmelerimizdeki dengesizliğimizin bir diğer sebebi, Allah'ın hakîm sıfatından zühul etmemizdir. Kur'an'da Allah'ın “hakîm” sıfatı 96 yerde geçmektedir. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), hikmetin; isabet eden, Kur'an'daki helal, haram ve sünnet anlamlarına geldiğini söylemiştir. Ayrıca o, Hakîm'in ise fiilinde isabet eden, emir ve nehyinde hikmeti olan, her şeyi muhkem yapıp öyle kılan anlamında, Allah'ın vahdaniyetinin bir delili olduğunu beyan etmiştir. Yine Mâtürîdî, hikmetin İbn Abbas'a (ö. 68/687-88) göre fıkıh, Hasan Basri'ye (ö. 110/728) göre Kur'an olduğunu da nakletmiştir.²³ Hakîm sıfatı, genelde iki sıfatla birlikte kullanılmıştır. Birincisi; “azîz” sıfatı yani her şeye gücü yeten ve galip olup mağlubiyeti düşünülmeyen, ikincisi; “alîm” sıfatı yani her şeyi ezelden ebede bütün kühüyle bihakkın bilendir. Bu tür kullanımlar ayrı bir izahı

(Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1994), 105-168, 217-220; Nureddin Sâbüni, *el-Kifâyetü fi'l-hidayeti*, thk. Muhammed Aruçi, (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2014), 318-321; Abdulaziz Ferharvî, *Merâmü'l-keîâm fi akâidi'l-İslâm*, thk. M. Süleyman Hasan, (Karachi: Mektebe Zemzem, 2012), 175-184; Yunus Kaya, *İlm-i Kelam (Tarihçe, Mezhepler ve Mebde ve Mead)*, (İstanbul: Uzakülke, 2010), 80-81.

²² Fetih, 48/7.

²³ Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, thk. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu, (İstanbul: Daru'l-Mizan, 2005), 1: 246-248; Hikmet konusuyla ilgili geniş bilgi için bk. Mâtürîdî, *Kitâbu'l-Tevhîd*, 295-300.

gerektirse de çalışmamızın kapsamını aşmaktadır. Hikmet konusu kelimelerin de girmiştir. Mesela İbrahim Hakkı (ö. 1194/1780) manzum kelimelerin metninde şöyle der:²⁴

*O'na hâdis hulûl etmez ve bir şey' vacib olmaz ki,
Her işte hikmeti vardır; abes fiil işlemez Allah."*

Müslümanın itikadında Allah'ın emirlerinde bizim bildiğimiz illetlerin dışında bir takım hikmetler de vardır. Dolayısıyla hayır ve şer telakkisinde esas bilgi, gaybı ve hikmeti bilen Allah'a aittir. Bazen bizim nazarımızda hayır addettiğimiz şeyde şer, şer addettiğimiz şeyde hayırın olacağı beyan edilmiştir. "Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz" (Bakara, 2/216). Bir de bizim kültürümüzde naslardan mülhem olarak insanın bu dünyada daima bir imtihan halinde olduğu fikri yer etmiş²⁵ ve edebiyatımıza bile büyük ölçüde yansımıştır.²⁶

İkincisi: Sebeplere tutunmak, tehlikeden uzak durmak, hastalık halinde tedavi olmak ve onun gereklerine riayet etmektir. Sağlık kurullarının ve hekimlerin tavsiyelerine uymaktır. Nitekim fıkhîta hazık/uzman doktorun tavsiyesine riayet etmek vaciptir. Hatta sağlıkla ilgili fetvanın dayanağı hekimin emir ve tavsiyeleridir.

Yine buna bağlı olarak devletimizin almış olduğu tedbirlere riayet etmek de vaciptir. Çünkü "*Nizâm-ı memleket için olan emr-i âliye itaat vaciptir.*"²⁷ Bu kuralın dayanağı Fatih devrinin idare adamı ve tarihçisi Tursun Beğ'e (ö.896/1491) göre "nizam-ı âlem" için akla dayanarak hükümdarın koyduğu nizamı "*siyaset-i sultani ve yasag-i padişahi*" derler ki, urefamızca ona örf denir. Osmanlılar doğrudan doğruya devletin icra kuvvetini ve otoritesini temsil edenleri genel olarak ehl-i örf ismi altında toplamışlardır. Kadı'nın kararları da ehl-i örfün icra mevkiinden sayılırdı. Buradaki örf tabiri siyasi otorite ve icra fikrini içerir.²⁸ Esasen Türk devlet geleneğine göre hakanın yani devlet başkanının en önemli görevi millet ve tebaalarına karşı adalet, şefkat ve himaye göstermektir.²⁹ Dolayısıyla aldığı kararlarda bu esasların varlığı kabul edilir ve saygı duyulur. Bir diğer husus ise Osmanlı döneminde Şeyhülislâm, Cuma ve bayram namazlarının

²⁴ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, (İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1330), 263.

²⁵ Bakara, 2/155.

²⁶ "*Afet-i gamdan acep dünyada kim azadedir
Herkesin bir derdi var mademki Ademzadedir.
Bir zevk-i humayı bin sayyAd-ı gam takip eder
Bilmem bu mevhumu halk neden üftadedir*"

²⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, (İstanbul: İş Bankası, 2016), 59.

²⁸ İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, 58.

²⁹ Aysun Dursun, *Türk Halk Hukuku*, (İstanbul: Ötüken, 2016), 68-69.

idaresi, mescitler, naib tayinleri cami inşası, kilise inşaları, vakıf mallarının işletilmesi gibi yetkilerini emr-i sultaniye atıfta bulunarak fetva vermişlerdir. Nikâh, ganimetlerin taksimi, cinayetler, zina cezası ve idam cezaları gibi konularda padişah (imam) iznine bağlı konulardandır. Yine Ebussuûd (ö. 982/1574) tarafından “*Kânûn-i padişahî kadim ise icra olunmak gerek*” denilerek kanunların bağlayıcılığında kadim olmanın önemine işaret edilmiştir.³⁰ Türklerde töreye uyma geleneği Yusuf Has Hacib’in, (V./XI. yüzyıl) “*Hükümdarlık iyidir, fakat törü daha iyidir.*”³¹ şeklinde kodifiye edilen kural “*Beylik iyidir ama daha iyisi yasadır, onu doğru uygulamalı.*”³² sözüyle hakanın yetkilerinin kadimden geldiğini yani töreye kanuna/yasaya dayandığını ifade eder. Daha sonra Ebussuûd’un padişahın yasama yetkileri hakkında “*Nâ meşrû nesnede emr-i sultani olamaz.*” hükmünü getirmesi³³ Yusuf Has Hacib’in vurguladığı töreye karşılık bir de nassa aykırı olmaması şekline dönüşmüştür diyebiliriz. Yukarıda zikrettiğimiz gibi örf-i sultani kabul edilerek hem sultanın yetkisi hem de dinin kabul ettiği delil bir araya getirilerek orta bir yol bulunmuş ve fihhi bir temele oturmuştur.

Kaldı ki “*İnsanı yaşat ki devlet yaşasın*” düsturunu kendisine şiar edinip bu mefkûreyle hareket eden devletimizin bu salgın sürecinde yurt içi ve yurt dışındaki kendi halkına ve soydaşlarına karşı gösterdiği gayret, bütün dünya tarafından takdir edilmektedir. Bir de şu ana kadar Amerika, İngiltere, İtalya ve İspanya dâhil onlarca devlete ve Müslümanlara yardım etmesi aldığı tedbirlerdeki hassasiyetini, başarısını ve haklılığını göstermektedir. “Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, yaptığımızı güzel yapın Allah güzel yapanları sever.” (Bakara, 2/195), “Hastalarınızı tedavi edin.”³⁴ “Her derdin bir ilacı vardır...”³⁵ şeklindeki benzer âyet ve hadisler mezkûr hükme delalet etmektedir. Hele âyette geçen “ihsan” kelimesinin her şeyi güzel yapan ve yaparken Allah’ın rızasını gözeten müminin en güzel vasıflarından olduğu malumdur. İlmin gösterdiklerine riayet edip tedavi olmak, ilmi verilere göre hareket etmek şer’an ve aklen vaciptir. Hayal ile birilerinin rüyasıyla uğraşmak akıl ve izan kârı değildir.³⁶

³⁰ Pehlül Düzeli, *Şeyhülislam Ebussûd ve Fetvaları* (İstanbul: OSV, 2012), 246-247.

³¹ İnalçık, *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*, 10.

³² Bu ifadenin ilk şekli “*İdi edgü beglik takı edgürek: törü ol anı tüz yoritgu gerek. 454*” Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, trc. Ayşegül Çakan, İş Bankası, İstanbul 2018, 54.

³³ Düzeli, 247.

³⁴ Ahmet b. Hüseyin Beyhakî, *Sünenü'l-kübra*, thk. Abdulkadir Ata, (Mekke: Daru'l-Bas, 1994), 3: 382.

³⁵ Müslim, “Selâm”, 69; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 11.

³⁶ Şunu da ifade edelim ki bu aralar sıkça duyduğumuz *taburcu* kelimesi sadece bizim dilimizde vardır. Çünkü iyileşen askerimiz diğer milletlerde olduğu gibi evine değil taburuna dönmek isteyip döndüğünden bu kullanım yaygınlaşmış ve iyileşen hastalar için âlem olmuştur. Bu vesileyle bütün askerlerimize, emniyet güçlerimize ve mille-

Küresel salgının varlığı insanın, hem kendi hem de halkın sağlığını daima korumakla mükellef olduğunu bizlere tekrar hatırlatır. Zarûrât-ı hamse açısından konuya bakarsak hayatı korumanın önceliği ve zaruret-i diniyyeden olduğu malumdur.³⁷ Başkalarının hayatı da aynı şekilde muhteremdir ve kul hakkıdır. Hak kelimesi, Kur'ân'da 276 yerde geçmektedir. Hak, muhterem ve himayesi vaciptir. Hakların himaye ve ihkâkı devlete aittir. Onun için kaza müessesesi mühimdir. Cemiyet hayatında matlup olan emniyet, huzur ve güven ancak bu yolla sağlanır.³⁸ Izzıdır gayrın hakkını iptal etmez.³⁹ İster semavi ister gayri semavi olsun ızzıdır ile gayrın hakkı iptal edilemez. Binaenaleyh kişi, ızzıdır sebebiyle gayrın hakkına girerse tazminle mükellef olur.⁴⁰ Konunun ehemmiyetine binaen Osmanlı döneminde veba hastalığını başkalarına bulaştıranların diyet ödemesi gerektiği hükmünü Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi şöyle ifade etmiştir: “Zeyd Amr'ı sağiri izinsiz eyyam-ı vebada İstanbul'a getirip Amr tâundan fevt olsa, veresei Zeyd'den diyet almaya kadir olur mu? El-Cevab: Olurlar.”⁴¹ Günümüzde kastî olarak böyle bir salgını bulaştıran kişiye nasıl bir cezanın verileceğinin belirlenmesi gerekir. Hz. Peygamberimiz'in Müslümanı başkalarına zarar vermeyen kişi olarak tanımlaması unutulmamalıdır.⁴² Ayrıca kötü koku saçan (soğan ve sarımsak yiyen) kişi için bizden ve mescitten uzak dursun⁴³ şeklinde beyanı olan Peygamberimiz, salgın halinde bitariki'l-evla sosyal mesafeye dikkat çekmiş ve cemaatle namazın ertelenebileceğine işaret etmiş olabilir. Bu salgın sürecinde Cuma ve bayram namazlarının kılınmamasını istismar edenler de oldu. Oysa yukarıda değindiğimiz gibi öncelik insan hayatının korunmasıdır. Bir de Cuma namazı bedeli öğle namazı olan bir farzdır. Eğer cumanın şartları düşmüş ise o zaman öğle namazı kılınır. Kaza ala sıfâtî'l-eda olduğundan vakit çıkınca kazası da olmaz. Zaten Hanefî mezhebinde farzın aslı, herkese teker teker farz olan öğle namazıdır. Çünkü herkes teker teker ancak öğle namazını kılabilir. Cuma namazı ise kişinin elinde olmayan bir takım şartları vardır. Kişi ancak gücünün yettiği kadar ibadetlerle mükelleftir.⁴⁴ Mesela devlet başkanı (imam) bir şehir ehlini cuma için toplanmalarından men ederse halkın bu emre riayet topolanmaması gerekir tıpkı bir yeri şehir yapma yetkisi olduğu gibi

timize daimî sıhhat ve afiyetler dileriz.

³⁷ Ebû İshâk İbrâhîm Şâtûbî, *el-Muvafakat fi usûli'l-ahkâm*, thk. Seyyid Muhammed Hıdır, (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 2: 4-6.

³⁸ Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Örnek, (Ankara: 1955), 117.

³⁹ Mecelle md. 33.

⁴⁰ Berki, 101.

⁴¹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, (İstanbul: Şûle, 1998), 244.

⁴² Buhârî, “İman”, 4; Müslim, “İman”, 65.

⁴³ Buhârî, “Ezan”, 160; Müslim, “Mescid”, 73, 74.

⁴⁴ Merginânî, 1: 90.

nehyetme yetkisi de vardır. Fakih Ebû Cafer, devlet başkanının cumaya mani olabilmesi için ya içtihaden makul bir sebebinin olması gerekir ya da o yerleşim yerini şehir olmaktan çıkarması gerekir... görüşünü ileri sürmüştür.⁴⁵ Koronavirüs salgını sebebiyle insanların bir araya gelmelerinin sağlık açısından büyük tehlikeler içerdiğini sağlık kurulundaki sahanın uzman doktorları ve diğer bilim adamları ısrarla ilmi verilerle ortaya koyunca sadece Cuma-bayram namazı değil insanların toplanmasını gerektirecek her faaliyet bir süreliğine yasaklandı. Şimdi bu fiili durumu görmezden gelip Cuma/bayram namazını etrafta ve ekranlarda istismar edenlerin, insan hayatının ehemmiyetinden, fıkıh ilminden ve dinin mahiyetinden uzak kaldıkları söylenebilir.⁴⁶ İstismarın en önemli sebebi ise ya Kur'ân'dan bir

⁴⁵ Mahmud Özcendî Kadihân, *el-Fetâvâ el-Hâniyye/Fevâ-i Kadihân (el-Fetava el-Hindiyye ile birlikte)*, (Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1310), 1: 176.

⁴⁶ Bayram namazlarının sünnetle sabit olduğunda ihtilaf yoktur. Ancak Hz. Peygamber'in bayram namazlarını hiç cemaatsiz kıldırmadığından hatta bayram için kadınları çocukları da bizzat davet ederek *hiç terk etmeksizin öyle kıldığından* hareketle Cuma namazı –şartlarını taşıyan- farz olanlara Hanefilerce bayram namazları da vaciptir. Yoksa Hz. Peygamber'in bir fiile *mutlak devam etmesi vücubiyet ifade etmez*. Ekmelüddin Babertî, *Şerhü'l-İnaye ale'l-Hidaye (Fethu'l-Kadir işe beraber)*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.) 2: 71, 78; Kâsânî ise ramazandaki teravih ve küsuf namazı hariç nafilerle cemaatle kılınmaz. Bu iki namazın cemaatle kılınması istisna edilmiştir. Eğer bayram namazları da nafile olsaydı istisna edilirdi. Onun için bayram namazları hep cemaatle kılındığından vaciptir. O, Mutlak emir vücubiyet ifade ettiğinden Kevser suresindeki 'şimdi sen rabbın için namaz kıl ve kurban kes' âyetini de bayram namazlarının vücubiyetine delil getirildiğini nakletmiş ve şair boyutundan hareketle de cemaatle terk edilmediğinin de bayram namazının vücubiyetine delil olduğunu söylemiştir. Kaza ala hasebi'l-eda olduğundan herhangi bir sebeple şartları düştüğünden bayram namazı kılınmaz ise kişi İbn Mesud'dan gelen rivâyete binaen sevaba nail olmak için dört rekât kuşluk namazı gibi bir nafile kılar ki bu hasendir/güzeldir. İbn Mesud'un, "Kim bayram namazını imam ile beraber kılamayıp kaçırırsa dört rekât kılsın." rivâyetinin sahih olduğu hadisçilerce mervidir. Usûlü fıkıh açısından şunu da ifade edelim ki, akılla idraki mümkün olmayan yani taabbudî konularda sahabe bir görüş beyan ederse, o görüşü Hz. Peygamber'den aldığı mezhepler ittifak etmiştir. Alaüddin Kâsânî, *Kitâbu Bedai's-Sana'i' fi tertibi's-Şerai'*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1: 275, 279; Ebû'l-Berekât Nesefî, *Keşfü'l-esrâr Şerhü'l-Müsânnif ale'l-Menar*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986), 2: 174-175; San'ânî, Muhammed İsmail, *Sübülü's-Selam Şerhü Bülûgu'l-Meram*, thk. Halil Memun Şiyha, (Beyrut: Daru'l-Mağrife, 2997), 2: 106. Malikiler ve Şafiiilere göre genelde sünneti müekked olarak kabul edilse de farz-ı kifaye diyenler de vardır. Şafii mezhebine göre cemaatle meşru kılınmış olsa da münferit, köle, kadın ve yolcu olan kişiler de hutbesiz kılabilir. Cuma namazının şartları bayram namazında aranmaz. Dolayısıyla imkân olmaz ise ya da kişi bayram namazını kaçırırsa tek başına da kılabilir aynı şekilde kaza da edebilir. Muhammed ez-Zührî Gamravî, *es-Siracü'l-Vehhac ala Metni'l-Minhac*, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971), 95, 97. Ayrıca İbn Rüşd, bayram namazı imamla beraber kaçırılsa İbn Mesud'un rivâyetine binaen dört rekât kılınabileceğini savunur ve Ahmed b. Hanbel ile İmam Sevri'in de aynı kanaate olduğunu belirtir. Yine iki rekât olarak imamla bay-

iki âyet ya da bir iki hadis olarak hüküm vermeye kalkışılmasıdır. Zaten marjinal gurupların yaptığı da budur. Oysa usûlü fıkhıta şeri deliller sayılırken Kitap ve Sünnet deniyor ki konuşulacak veya yazılacak konuyla ilgili tüm âyetler ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünneti dikkate alınsın. Yani Resûlullah'ın kavli, fiili ve takriri bütün uygulamaları hatta sîretinin de dikkate alınması gerekir ki sünnet olsun. Bir âyet tam olarak kitabı ifade etmediği gibi bir hadis de sünneti tam olarak ifade etmez. Diğer taraftan baştan tedbir almayan İtalya ve İspanya gibi bazı batı ülkelerinde salgının hangi boyutlara ulaştığı da görülmektedir. Tedbir almada geç kalan bu ülkelerin şimdi daha sıkı tedbirlere başvurduğuna hepimiz şahidiz.

Koronavirüs ile ilgili laboratuvar üretimi, biyolojik savaş gibi husus-

ram günlerinde malum vakitlerde kılınabileceği gibi ferden kaza edileceğini ve tek-birlerinde cehren alınacağını kabul edenler arasında Şafii'nin olduğunu naklettikten sonra İmam Malik'e göre asla kaza edilemeyeceğini beyan eder. Ebü'l-Velid İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985), 1: 173-174. Şimdi, Enes b. Malik'in Basra'ya iki fersah (1 fersah 12 bin adım asgari 5,5 km'dir. 2 fersah olunca asgari 11 km'dir) mesafedeki yerinde bayramı kaçırınca kölesi ve aile fertlerini toplayarak bayram namazını kılması oranın köy veya mahalle hükmünde olduğunun delilidir. Birde Enes b. Malik'e göre böylesi mahallerde cemaat olunca cumanın şartlarını aramadan bayram namazının kılınacağına kani olduğu anlaşılır. Bu durumu günümüzde yaşadığımız Koronavirüs salgınının doğurduğu fiili durum sebebiyle bütün ülkenin teyakkuzda olup toplanmanın yasak olduğu bir hale kıyas etmek kıyas maa'l-fark olduğunu gösterir. Kaldı ki hadisin devamında İkrime'den gelen rivâyete göre çölde insanlar toplanıp bir kişiyi imam edip iki rekât bayram namazı kılabilceği beyan edilmiş, yine devamında A'ta bayram namazı kaçırılır ise iki rekât kılınacağını söylemiştir. Buhari, İdeyn, 25; Aynî bu olayı naklederken pek çok eski kaynağa atıfta bulunarak Enes b. Malik'in beraberinde başka kişilerin de olduğunu, ailesini ve onların hepsini toplayarak bayram namazını kıldıklarını kölesi Abdullah İbn Ebi Ganiyye'nin/U'nbe'nin de kıldırıldığını nakletmektedir. Hatta Aynî, Enes b. Malik'in Basra'daki bayram namazına hiç katılmayıp oradakileri toplayarak kıldığını nakleder. Makul olan da budur. Çünkü o kadar uzun bir mesafeyi kalkıp geceden bütün ailece gitmek pek makul değildir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Enes b. Malik köy veya uzak mahallede de bayram namazı kılınacağı kanaatine binaen böyle yapmıştır ve sadece orada ailesi değil başka insanların da olduğu anlaşılmıştır. Öyleyse başta da belirttiğimiz gibi bir hadisi etrafına dahi bakmadan alıp genellemek gizli taassubu ve istismarı yansıtır. Bilgi için bk. Bedrüddin Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahihi'l-Buhari*, (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.), 6: 308-309. Anlaşıldığı üzere Enes b. Malik de bayram namazını sadece ailesiyle değil yanındaki diğer insanlarla cemaat olarak kılmıştır. Birde yerleşim yeri Basra'ya uzak bir mahalle veya köy olduğundan orada cemaatle kılmasına zaten bir mani yoktur. Netice itibarıyla müctehitlerden bayram namazının evde aile içinde cemaatle kılınacağına dair bir içtihada rastlayamadık. Sadece bayramın birinci günü zevalden sonra bayram olduğu anlaşılırsa veya herhangi bir engelden dolayı birinci günü bayram namazı imam ile birlikte kılınmaz ise ramazan bayramının ikinci günü, kurban bayramında ikinci veya üçüncü günü işrak vaktinden zevale kadar yine imam ile kılınacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla Enes b. Malik'in hadisesini Buhari hadisi diyerek istismar etmenin bir anlamının olmadığı da anlaşılmıştır.

lar bizim alanımızın dışında olduğundan bu tartışmalara girmeyi uygun bulmuyor konuyu sahanın ehline bırakıyoruz. Eğer böyle bir durum söz konusu ise âyette belirtildiği üzere ellerinin kazandıkları sebebiyle karada ve denizde fesat çıkaranlara Allah amellerinin bir kısmını mutlaka tattırır.⁴⁷ Yalnız şu kadarını söyleyelim ki artık bu salgın umumi bir musibet olarak bütün insanlığı tehdit etmektedir. Bundan kurtulmak için bütün devletlerin birlikte çalışıp tez elden sonuca ulaşması gerekmektedir. Bunun yanında musibetin sadece fiziki sebeplerini tartışma yerine dünyada yapılan zulüm, haksızlık, adaletsizlik, insan hakları ihlalleri gibi hususların yeniden gündeme alınıp maddi çıkarlar uğruna özellikle İslâm ülkelerinin üzerindeki bu vekâlet savaşlarına son verilmesinin ciddi şekilde konuşulup neticelenmesi için çalışılmalıdır. İslâm İşbirliği Teşkilatının, bu durumu, dünya gündemine yüksek sesle duyurması ve gerekli atılımları yapması belki de bu süreçte daha etkili olabilir.

2. Musibetlerin Mahiyeti ve Nasıl Okunacağı

Hayatımızda imkân, ihsan ve ikram varsa, imtihanın da varlığını kabul etmeliyiz. Mecelle’de “Külfet nimete ve nimet külfete göredir.⁴⁸ Mazarrat menfaat mukabelesindedir.⁴⁹ Yani bir şeyin menfaatine nail olan onun mazarratına mütehammil olur. Dolayısıyla kâinatta olan her şeyin bir bedeli vardır ve dengenin gereği böyledir. Bu konular sadece İslâm itikadında, fıkında veya ahlâkında değil bizim edebiyat kültürümüzde bile işlenmiştir.

*“Feleğın cevrine tahammül gerek
Değil mi ki safa ile cefa müşterek.”*

2.1. Mülk Allah’ındır

İnsan muvakkat bir ömre sahip olsa da hayatı boyunca bitmeyecek arzulara sahip olduğundan dünyanın nimetleri ona kifâyet etmemektedir. Eğer insandaki bu duygu terbiye edilmez ise kendisini mülkün sahibi görmeye başlar ve âlemi fesada doğru sürükleyecek şeyler ile iştiğal eder. Oysa mülkü, şerefi, izzeti, zilleti, nimeti, nikmeti gerçekte veren O’dur. Her şey O’nun kudretindedir. “Hükümrânlık elinde olan Allah yücedir ve O’nun her şeye gücü yeter. O, hanginizin daha güzel amel işleyeceğini sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir. Çok bağışlayan-

⁴⁷ Rûm, 30/41. Âyetin tefsiri hakkında geniş bilgi için bk. Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, thk. Alihaydar Ulusoy, müracaat, Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Daru’l-Mizan, 2008), 11: 203-204; Fahrüddin Râzî, *Tefsîrü'l-kebir*, Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut, 1990, XV (XXV), 112; İbn Kemal Paşa, Şemsüddin Ahmed b. Süleyman, *Tefsîrü İbn Kemal Paşa*, thk. Mahir Edib Habuş, (İstanbul: İrşad, 2018), 8: 145. 145.

⁴⁸ Mecelle, md. 88.

⁴⁹ Mecelle, md. 87.

dır.” (Mülk, 67/1-2). “De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. (Hikmetine ve ilmüne uygun olarak)Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır, senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.” (Âl-i İmrân, 3/26). Mülk O’nun olduğu için hesabi değil, hasbî olmak esastır. Mantıken de malumdur ki başkasının mülkünde olanın kendi mülkündeymiş gibi hareket etmesi uygun değildir. Verilen vazifeleri mülk sahibinin emri doğrultusunda yapmalıdır. Yoksa fayda gördüğünde yapıp zarar gördüğünde hemen sıyrılıp kurtulmak ne hukuki ne de ahlâkidir. Bu tıpkı bir nimetin içine girip nimet arttıkça ona ram olup fakat nimetin yanında biraz da külfet olunca hemen feveran edip mesuliyetten kurtulmaya çalışan kimse gibidir. “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah’a kıyından kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönüverir. O dünyayı da kaybetmiştir, âhireti de. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.” (Hac, 22/11). Dilediğini yaratmada ve seçmede Allah fail-i muhtardır, sinelerde olanı bilir. Kul, kuldur. Allah da Allah’tır. İslâm düşüncesinde sadece zatta değil, sıfatta ve fiilde de tevhidin yani Allah’ın tek olduğuna şeksiz şüphesiz iman etmek ve bunun gereği olarak davranmak, amel etmek gerekir.⁵⁰ “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir. Rabbin, onların sinelerinin gizlediğini de açığa vurduklarını da bilir.” (Kasas, 28/68-69). Sonuç itibarıyla hayatımızı etkileyen Koronavirüs de onun kendi yasaları ve koyduğu ölçüler uyarınca ortaya çıkan bir durumdur. Bize düşen Allah’a karşı bütün vazifemizi yaparken virüse karşı da gerekli bütün tedbirleri almaktır.

2.2. Nimet ve Azabın Yeri ve Zamanı

Mademki insan nimet ve azap ile herhalde mülaki olacaktır, öyleyse bunların yerini ve zamanını tespit etmemiz gerekmektedir. Bunların yeri ve zamanı dünya hayatı, kabir hayatı ve âhîret hayatı olmak üzere üçtür.

2.2.1. Dünya Hayatındaki Nimetler ve Azaplar

Dünya nimetinin en büyüğü iman ve sıhhat nimetidir. Diğerleri bunların mütemmimidir. İnsanın nimetleri sayması ihtimal dâhilinde değildir. Nimetler genelde insanlara müşterek olarak verildiği gibi müminlere mahsus olanlar da özellikle beyan edilmiştir. Mesela “O size istediğiniz her şeyi verdi. Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız, sayamazsınız. Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim ve çok nankördür” (İbrâhîm, 14/34). “De ki: “Allah’ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızkı kim haram kılmış?” De ki:

⁵⁰ Zatta, sıfatta ve fiilde tevhid konusu için bk. Mevlüt Özler, *İslam Düşüncesinde Tevhid*, (İstanbul: Nün, 1995), 63-81, 137-205, 207-210.

“Bunlar, dünya hayatında mü’minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz” (A’raf,7/32).

Bunca maddi nimet yanında peygamberimizin bütün âlemlere rahmet olarak gönderilmesi⁵¹ insanlık için en şümüllü bir nimettir. Zira peygamberimizden önce genelde peygamberlerini yalanlayanlar çeşitli şekillerde helak olmuşken peygamberimizin gelişiyle bu nevi helakler kalkmıştır. Çünkü başka bir âyet-i kerimede “Sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildir. İstiğfar ederken de (bağışlanma dilerken de) Allah onlara azap edecek değildir.” (Enfâl, 8/33) buyurulmuştur. Onun sadece bizler için değil bütün insanlık için rahmet olduğunda ihtilaf yoktur.⁵² Görüldüğü üzere bugün peygamberimiz aramızda olmasa da tevbe etmemiz bile azaptan kurtulacağımıza delildir. Tevbe etmemiz yanında tıpkı aramızdaymış gibi onun getirdiği itikat, ibadet, muamelat ve ahlâkî değerlere sahip çıkar ve eksikliklerimizi idrak edip giderirsek sadece biz Müslümanların değil bütün insanlığın kurtuluşuna vesile olmuş oluruz.

Azab; beden ve ruh üzerinde etkisi olan elem ve ceza demektir. *İkab* ve *nikal* kelimelerinin azabın bir derece ilerisini ifade ettiği malumdur. Dün-yevî azab; dünya hayatında semavî, arzî ve enfüsî musibetler olmak üzere insana elem veren ıstırap çektiren şeylerin hepsidir. Geçmiş kavimlerin başlarına gelenler -ki bunlara ilerde değinilecektir- ve bizim başımıza gelenler ve gelecekler. Bir de azap bazen ferdi bazen de umumi olarak gelir.

Yaşadığımız Koronavirüs salgını sebebiyle birçok insanımız hastalık geçiriyor veya ölüyor. Bunların her birinin hukuk nazarında bir takım sonuçları vardır. Onlara burada değinmeyeceğiz. Ancak usûlü fıkıhta konunun ele alınış şeklini, Allah hakkı ve kul hakkı açısından bir münasebetle vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Usûlü fıkıhta insanın ehliyetine zarar veren arızalar semavî ve müktesep olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Semavî arızalar; *delilik*, *küçüklük*, *bunaklık*, *unutma*, *uyku*, *bayılma*, *kölelik*, *hayız* ve *nifas*, *hastalık* ve *ölüm* olarak on tane olup dokuzuncu sıradaki hastalıktır. Müktesep arızalar ise *cehalet*, *sarhoşluk*, *şaka*, *sefeh* (*harcamalarında tedbirsiz*) *yolculuk*, *hata* ve *zorlama* (*ikrah*) olarak yedi tanedir. Usulü fıkıhtaki bu taksimatta kulun haklardaki mesuliyet durumu ve mükellefiyet ile ilgili diğer hükümler ele alınmıştır.⁵³ Delilik ve bayılmanın

⁵¹ Enbiyâ, 21/107.

⁵² Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Fahrüddin Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir*, (Beyrut: Darulfikr, 1990), 22: 230-231.

⁵³ Fahru'l-İslâm Pezdevî, *Usûlü'l-Pezdevî*, thk. Said Bektaş, Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut 2014, 741-792; Zeynüddin İbn Nüceym, *Fethü'l-Gaffâr bi Şerhi'l-Menâr*, şrh. Abdurrahman Behravî, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 453-476; Zeynüddin İbn Nüceym, *Lübbü'l-usûl muhtasarü'l-Tahrîr li İbn'l-Humâm*, thk. Muhammed Fal Seyyid Şenkîfî, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 303-326; Molla Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Muhatsaru'l-Menaâr*, thk. İlyas Kaplan, (İstanbul: İrşad, 2006), 441-472; Abdurrahman

dışında insan hasta da olsa bu durum başkalarının hakkının zayi olmasını gerektirmez. Kendi ibadetlerinde ruhsatlarla amel edebilir. Çünkü hastalık akli ihlal etmediğinden ister kul hakkı ister Allah hakkı olsun ehliyete engel değildir.⁵⁴

Çalışmamızın hacmini aşmaması için *kabir hayatındaki nimetler ve azaplar* ile *âhiret hayatındaki nimetler ve azapların* konu bütünlüğü açısından önemine binaen dipnotta değinmek istiyoruz.⁵⁵

Mahallavî, *Teshîlü'l-vüsûl ila ilmi'l-usûl*, thk. M. İbrahim Hafnavî, (Kahire: Daru'l-Hadis, 2010), Kahire 2010, 561-580.

⁵⁴ Ehliyet ve hastanın hukuki muameleleri ile ilgili bilgi için bk. Hüsamüddin Muhammed Ahsikesî, *Müntahabu'l-Hüsami*, (Karachi: Büşra, 2015), 298-367; Koçak, Zeki, "İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları" *Diyanet İlmî Dergi*, 39/4 (2003), 31-54. Mecelle, md. 393-395, 877-880, 1596, 1601.

⁵⁵ **Kabir Hayatındaki Nimetler ve Azaplar**

İslâm dininde genelde hükümler akliyyat ve semiyat olarak ikiye ayrılmıştır. Âhiret ahvali ile ilgili konuların semiyatla ilgili olduğunda şüphe yoktur. Öyleyse bu âlemden bahseden kişi akıyla değil ancak getireceği nakille konuşabilir. Çünkü kabir âlemine ait bilgi edinmenin yolu sadece nakli delillerdir. Bu konuda akılla konuşan kendi hayal ve vehimlerinden bahsetmiş olur ki "*Tevehhüme itibar yoktur.*" (Mecelle, md. 74.) Fıkhi kuralı dahi bunların dinlenmemesini gösterir. Kabir hayatı dünya ile âhiret hayatı arasındaki geçiş sürecidir. Bu âleme *berzah âlemi* de denir. Hz. Peygamber'in ifadesiyle ya cennet bahçesi veya cehennem çukurudur. Herhalde cennet bahçesinde nimet, cehennem çukurunda azabın olacağını kimse inkâr edemez. Kabirdeki nimetleri ve azapları açıklayan çokça hadisi şerif mevcuttur (Kabir ahvali ile ilgili hadislerin âhad haber olmalarına itiraz edilebilir. Çünkü Kelâm ilminde âhad haberlere dayanarak kesin hüküm verilmemesi istenmiştir. Fakat bu âhad haberler birbirlerini destekleyerek büyük bir yekûn oluşturuyorsa o zaman ihticac edileceği kanaati belirmiş ve buna göre hareket edilmiştir. Şunu da ifade edelim ki, eğer her konuda mütevatir haber aranırsa bu dinî hayatta ciddi sıkıntılar oluşturur. Mesela sabah namazının farzının bile iki rekat olduğuna dair mütevatir haber yerine âhad haberle ihticac edildiği görülür. Belki burada fiil-i Resûl ve ümmetin telakkisi bu namazın farzının iki rekat olduğunda şüpheye mahal bırakmayabilir. Şâyet ciddi araştırma yapılırsa aynı durum kabir ahvali içinde geçerli olabilir. Kaldı ki, Kelâm ilminin genel taksimatında, ilahiyat, nübüvvet ve âhiret ana bölümleri oluşturur. İhtilaf edenlere gelince onlar şaz olarak tarihin her dönemde bulunur. Önemli olan Müslümanların cemm-i gafirinin telakkisidir. Günümüzde de birkaç kişi her konuda olduğu gibi ihtilaf edebilir, önemli olan Müslümanların telakkisidir.) "Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir veya cehennem çukurlarından bir çukurdur." (Tirmizî, *Kıyamet*, 26.) Kur'ân'da kabir azabının varlığı aşağıdaki âyetlerde açıkça beyan edilmiş ve kelâm âlimlerimiz bunlar ile istidlal etmişlerdir (Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Azap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 4: 302-309. Bunlardan üç tanesini meal olarak vermeyi yeterli buluyoruz. Toplumda ilimle iştigal eden bazı kimseler günümüzde bu konuları sıkça gündeme getirmektedir. Hem bu âyetler hem de hadisler bu konuda şüpheye mahal bırakmamaktadır. Ancak tarihte Ashab-ı Kefh'in döneminde insanlar arasında öldükten sonra dirilme çok tartışılınca Allah Ashab-ı Kefh'i onlara ibret olarak 309 yıl mağarada uyutmuş ve sonra diriltmiştir. (Kehf, 19/25,26). Günümüzde kabir azabını inkâr edenlere hiçbir delil olmasa, Hz. Peygamberimiz'in kabir azabından Allah'a sığınması delil olarak yetmez mi? Kaldı ki

Allah'ın gücünü bugünlerde bütün dünya görüp anladı. Gözle görülmeyen bir virüs bütün dünyayı kasıp kavuruyor, kimse sokağa çıkamıyor, bütün dünya seferber olmuş uğraşılıyor. Şimdi kabir azabı ile ilgili âyetlere bakalım. “Hataları (küfür ve isyanları) yüzünden suda boğuldular ve cehennem sokuldular da kendileri için Allah'tan başka yardımcıları bulamadılar.” (Nûh, 71/25). Burada cehennemden maksat kabir hayatındaki azap olduğu malumdur. Çünkü henüz berzah âleminde. “Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki, terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım” der. Hayır! Bu, sadece onun söylediği (boş) bir sözden ibarettir. Onların arkasında, tekrar dirilecekleri güne kadar (devam edecek, dönmelerine engel) bir perde (berzah) vardır.” (Müminün, 23/100). “(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah-akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, “Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun” denilecektir.” (Mü'min/Gâfir, 40/46). Âyetin baş tarafından Firavun ailesinin sabah akşam ateşe arz edilmesinin kabirde olacağı, son tarafında ise kıyamet gününde Firavun ailesinin cehennemden şiddetli ateşine atılmasının emrolunacağı ifade edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) kabir azabından Allah'a sığınmıştır. Azap olmasa Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) sığınır mıydı? Bu durum kabirde nimet olduğu gibi azap olduğunun da delilidir. Kelâm âlimleri kabir azabı hakkında başta zikrettiğimiz hadise ilaveten, “Kabir âhiretin konaklamalarının ilkidir. Kişi ondan kurtulursa gerisi ondan kolaydır. Eğer kurtulmazsa ondan sonrası daha ağırdır.” Hz. Osman (r.a.) şöyle devam etti: Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Her ne korkunç bir manzara gördümse, kabir; hepsinden daha korkunçtur.” (Tirmizî, “Zühd” 5; İbn Mace, “Zühd”, 32). Resûlullah (s.a.s.) şöyle duâ ederdi: “Yâ Allah! Ben, kabir azabından, ateş azabınızdan, hayât ve ölüm imtihan ve şiddetlerinden ve Deccâl Mesîh fitnesinden sana sığınırım” (Buhari, Cenaiz, 87). Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: “Deccal fitnesi ve imtihanı gibi kabirde de fitneye uğrayıp imtihana çekileceksiniz. Hz. Âişe diyor ki: Bu olaydan sonra Peygamber'in (s.a.s.) kabir azabından Allah'a sığındığını duydum” (Nesai, “KüsuF”, 12). İnkârcı ve gıybet gibi günah işleyen müminler için “Bize Cerîr, Mansûr'dan; o da Mucâhid'den; o da İbn Abbâs'tan tahdîs etti. O şöyle demiştir: Peygamber (s.a.s.) Medine yahut Mekke bahçelerinden bir bahçenin yanından geçti. Derken kabirlerinde azab olunan iki insanın sesini işitti. Peygamber: “Bunlar azab olunuyorlar, hem de azab olunmaları büyük bir şeyi için değildir” buyurduktan sonra, şöyle devam etti: “Evet, onların biri idrardan sakınmazdı, diğeri de koğuculuk ederdi”. Ondan sonra yaptıkları soyulmuş bir hurma dalı istedi. Dalı iki parça yaptı. Her birinin kabri üzerine bir parça koydu. Yâ Resûlallah! Bunu niçin yaptın? denildi. “Bunlar kurumadıkları müddetçe -yahut: kuruyuncaya kadar- onlardan azab hafifletilir” buyurdu” (Buhari, “Vüdu”, 58-59; “Cenaiz”, 88). İdrardan sakınmayan ile koğuculuk yapanın kabir azabına uğrayacağına dair İbn Abbâs (r.a.) dedi ki: Resûl-i Ekrem (s.a.s.) iki kabrin yanından geçiyordu: “Bakın dikkat ediniz, bunlar azap görüyorlar. Azap görmelerinin sebebi de büyük bir şey değildir; şu idrardan sakınmazdı, şu da koğuculuk yapardı.” buyurdu. Sonra yaş bir hurma dalı isteyerek ikiye ayırdı, bir parçasını kabirlerden birinin üzerine, diğeri de öbürünün üzerine dikti ve “Bu dallar kurumadıkça onlardan azabın hafifletileceğini umarım,” buyurdu (Ebû Dâvûd, “Taharet”, 11).

Âhiret Hayatındaki Nimetler ve Azaplar

Dünya hayatının bir neticesi olması itibarıyla âhiret hayatındaki duruma kısa da olsa atıfta bulunmanın zaruret açıktır. Nitekim nimet ve azabın ayrı ayrı olduğu yerlerden birisi de Âhirettir. Âhiretin merhaleleri farklı olsa da sonuç cennet veya cehennemden ibarettir. Cennetin çokça nimetleri, cehennemden ise çokça azabının olduğu âyetlerde ve hadisi şeriflerde mevcuttur. “Rabbimizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete

2.3. Maddi ve Manevi Musibetler/Âfetler

Maddi ve manevi musibetlere değinmeden önce anlatacaklarımıza temel olmak üzere dört esası/kriteri konunun anlaşılması için açıklamak durumdayız.

Birincisi: Allah Teâlâ'nın rahmeti⁵⁶ yanında gazabı⁵⁷ da vardır. İkisini birlikte mütalaa etmeliyiz.⁵⁸ Yalnız rahmetinin daha önde olduğu kabul edilmiştir. Zaten her gün okuduğumuz Fatiha sûresinde nimet gazaptan önce gelmiştir. Allah'ın ihsan ettiği nimetler rahmettir, din rahmettir; iman, sıhhat, rızık rahmettir, Hz. Peygamber rahmettir, Kitap rahmettir.

“De ki: “Bana ancak, ilâhınızın yalnızca bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık Müslüman oluyor musunuz?” (Enbiyâ, 21/108). “Biz Kur’ân’dan, müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz. Zalimlerin ise Kur’ân, ancak zararını artırır.” (İsrâ, 17/82). “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.” (Zuhrûf, 43/32).

İkincisi: *Sünnetullah, âdetullah* veya *âdet-i ilâhiye*, kısacası Allah Teâlâ'nın koyduğu kanun ve nizam. “İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar. Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.” (Ra’d, 13/11). “Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde, oranın şımarık yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz, onlar ise orada günah işlemeye devam ederler, sonuçta o ülke helaka müstehâk olur, biz de oranın altını üstüne getiririz.” (İsrâ, 17/16).

koşun.” (Âl-i İmrân, 3/133). “Kâfirler için hazırlanmış ateşten sakının.” (Âl-i İmrân, 3/131). Allah'ın âhiretteki nimetlerinin geçici olduğunu pek tartışmayanlar azabın muvakkat olduğunu ileri sürerek baştan beri üzerinde durduğumuz dengeyi bozma cihetinde yorumlar yaptıkları malumdur. Sadece konunun Kur’ân’da nasıl işlendiğine bakmamız kifâyet edebilir. Kur’ân-ı Kerim’de cennet hayatının ebedî olduğunu ifade eden “خَالِدِينَ” kelimesi ism-i fail olarak 43 yerde zikredilmiştir. Bunlardan 8 tanesinde “ابدا” kelimesi ile kayıtlanmıştır. Cehennem hayatının ebedî olduğunu ifade eden “خَالِدِينَ” kelimesi 31 yerde zikredilmiş, 3 yerde ise “ابدا” kelimesi ile kayıtlanmıştır. Bu âyetlerin sübûtu kat’i olduğu gibi, delâleti de kat’idir. Yalnız cehenneme her giren ebedî kalmayacağından fasıkların bir müddet sonra çıkacağı anlaşılmıştır. Cennet ve cehennemin ebediliği kesindir. Bu âyetlerdeki ifadelerin hepsi uzun süre için mecaz olamaz. Kaya, 224. İlaveten “ابدا” ibaresi muhkem olduğundan te’vili, takyidi, tahsisi, neshi caiz değildir.

⁵⁶ Konuyla ilgili bilgi için bk. Abdulhamit Birişik, “Rahmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34: 419.

⁵⁷ Konuyla ilgili bilgi için bk. İlyas Üzüm, “Gazap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 16: 434-435.

⁵⁸ Konuyla ilgili âyetlerin tefsiri için bk. Râzî, XI (XXI), 28-30, XIV (XXVII), 179-180.

Sünnetullah; sürekli, düzenli ve özgün (nev'i şahsına münhasır) uygulamalar için kullanılır. Kur'ânî bir ifade olup on altı yerde geçen sünnetullah dokuz yerde Allah'a veya onun yerine kullanılan zamirine nispet edilerek kullanılmıştır. Diğer yerlerde ise Allah'ın geçmiş ümmetlere uyguladığı nizam anlamında kullanılmıştır.⁵⁹ Sünnetullah tabii ki sadece geçmiş ümmetlere ait değildir, bizleri de doğrudan ilgilendirmektedir. Zaten sünnetullah herkesi ilgilendiren değişmez kanunlar için kullanılır. "Önceki milletlerin helakine dair Allah'ın kanunu geçmiş iken onlar Kur'ân'a inanmazlar." (Hicr, 15/13; Ahzab, 33/22; Fâtır, 35/43). "Allah'ın öteden beri işleyip duran sünnetullahı (kanunu) budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın." (Fetih, 48/23).

Üçüncüsü: *Suç ve cezada denklik*dir. İlkel hukuk sistemlerinde ve cahiliye devri uygulamalarında suç ve cezada denklik korunmamıştır. Diyet konusunda denklik olmamıştır. Halk arasında tanınmış olanlara farklı davranılmıştır. "Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir." (Yûnus, 12/27). "Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın." (Nahl, 16/126). "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez." (Şûrâ, 42/40).

İslâm fıkında bazı cezaların kat kat olduğu âyetine istinaden bu durum sorumluluklarla ilgilidir. Suçun mahiyeti ve suçlunun hali aynı ise farklılık olamaz. Tazir suçlarının cezası ise aynı hukuki yararı ihlal eden "had" suçuna göre belirlenir.⁶⁰

Suçta muadil olan cezayı, yaratan, cennet ve cehennemi olan bilir. Aslı suçlarda hadler, kısas, diyet ve kefaretları ancak insanın mahiyetini bilen doğru belirler. Hayatta kötülüğe meyleden insanlar her zaman olacaktır. Onun için suça muadil ceza verilirse suç oranlarının azalacağı kanaatindeyiz. Çünkü ceza az ya da çok olsa denklik olmadığı sürece zulüm olur. Zulmün olduğu yerde ise emniyet ve huzurun temini zordur. Günümüz dünyasında ceza hukuku alanında yapılan çalışmalar iyi bir istikamete doğru gitse de toplumsal hayattaki sıkıntılar, hapishanelerin doluluğu suçlara muadil cezanın henüz tespit edilemediği hakkında fikir verebilir. Şurası da unutulmamalı ki, asrımızın getirdiği yeni şartların ve yeni imkânların insanların suça meyillerini artırdığı da bir gerçektir. Sadece cezaî müeyyidelerle konunun çözülemeyeceği diğer hayat şartları yanında toplumlarda değerler eğitiminin yeteri kadar gündeme alınmaması da sebepler arasında sayılabilir.

Dördüncüsü: *Ceza amel cinsinden olmalıdır.* Kur'ân'da helak olan ka-

⁵⁹ Konuyla ilgili bilgi için bk. Muhammed Fuad Abdülbaki'nin *el-Mu'cemü'l-müfêhes li elfazi'l-Kur'ân* isimli eserinin sünnetullah maddesine bakılabilir. Ayrıca bk. İsfahânî, 245; Çelebi, İlyas Çelebi, "Sünnetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38: 159-160.

⁶⁰ Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku*, (Konya: Mimoza, 2014), 37-39.

vimlerde ceza genelde amel cinsinden olmuştur. “İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.” (Nisâ, 4/123). “Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nundur. (Bu) kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, iyilik edenleri de daha güzeliyle mükâfatlandırması için böyledir.” (Necm, 53/31).

Bütün bunları, yani rahmet ve gazapta rahmetin önde oluşunu, sünnettullah, suç ve cezada denklik ile ceza amel cinsinden olmalıdır gibi temel usûlleri konuşsak da bu bizim anlayabildiklerimizdir. Yoksa kesinlikle böyle olacaktır diye bir şeyi iddia edemeyiz. Zira Allah Allah’tır, hikmetine uygun olarak dilediğini yapar, çünkü mülkünde dilediği gibi tasarruf eder ve o sorgulanamaz. Çünkü o mutlak adalet sahibidir. Zulümden mübalağa ile münezzehtir.⁶¹ İnsanlara gelince yaptıkları hatalar kadar sorgulanacaktır. “O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.” (Enbiyâ, 21/23).

Dünya hayatında insanoğluna tarihte isabet eden çeşitli nimetler yanında çeşitli musibetler de gelmiştir. Bu musibetleri genel olarak dört kısma ele alınır.

1. Üstten (semadan) gelenler
2. Altan (yerden) gelenler
3. İnsanların birbirine düşmesi (tefrika)
4. Hastalıklar ve diğerleri

“De ki: “O, size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi (Hikmetine ve adil olan yasalarına uygun olarak) grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir.” Bak, anlaşılar diye, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz.” (En’âm, 6/65).

Üstten gelen azap ile Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih ve Hz. Lût (a.s.)’ın kavimleri helak olmuştur.

Altan gelen azap ile Hz. Mûsâ (a.s.) döneminde Firavun ve Kârûn’a tabi olanlarla, diğer bazı kavimler deprem, kıtlık vb. şeylerle helak olmuşlardır. Bunlara benzer tarihte yaşamış çeşitli kavimler ve şahısların akıbeti Kur’ân’da anlatılmaktadır.⁶²

İnsanların grup grup olup tefrikaya düşmesi ile tarihte nice milletler bu nevi düşmanlıklar yüzünden perişan olmuşlardır. Tefrika milletler için en

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/182.

⁶² Kur’ân’da geçen kavimler için bk. Nûh kavmi, Âd kavmi, Semûd kavmi, Ashabu’r-Res, Lût kavmi, Şuayb kavmi(Medyen halkı ve Eykeliler), Ashabu’l-Karye, Sebe kavmi (Seylû’l-Arim), Ashabu’l-Cenneh(Bahçe Sahipleri), Ashabu’s-Sebt, Ashabu’l-Uhdûd, Tübbâ kavmi, Ashabu’l-Fil. Kur’ân’da gazaba uğramış şahıslar: Nûh’un eşi ve oğlu, Lût’un eşi, Firavun ve İsrail oğullarından tabi olanlar, Nemrut, Kârûn, Hâmân, Sâmîrî, Bel’am, Câlût ve Ebû Leheb.

büyük yıkımdır. Maalesef tefrika, fitne, hıyanet ve terörden belki de bizim milletimiz kadar tarihte ve günümüzde sıkıntı çeken başka bir millet yoktur.

Hastalıklara gelince yine çeşitli milletler veba ve çiçek gibi hastalıklardan büyük imtihanlar vermişlerdir. Son olarak XX. asrın başındaki gribal enfeksiyon ile şimdi yaşadığımız Koronavirüs insanları ağır bir imtihanla karşı karşıya bırakmıştır. Salgın hastalıkların temelinde temizlik anlayışının etkili olduğu görülmüştür. Bu salgınlarda Anadolu halkı daha az ölümlerle tarihe geçmiştir.

Kur'ân'ın haber verdiği kavimlerin helaklarından ve musibetlerden, *suç-ceza dengesi* hakkında belki *ceza amel cinsinden* ve *sünnetullah* nev'inden bir-iki misal verebiliriz.

Kavimler, tevhitlen saparak bolluk içerisinde Allah'ı unutup tuğyana, azgınlığa, zulme, şımarıklığa, adaletsizliğe ve ahlâksızlığa düşünce Allah'ın değişmez kanunu sünnetullah devreye girer ve çeşitli şekillerde azaba uğrurlar. “Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz. Ben onlara mühlet veririm. Şüphesiz benim tuzağım çetindir.” (A'râf, 7/182, 183). “Hiç olmazsa onlara azabımız geldiği zaman yakarıp tevbe etselerdi ya.. Fakat (onu yapmadılar) kalpleri katılaştı. Şeytan da yapmakta olduklarını zaten onlara süslü göstermişti. Derken onlar kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, (önce) üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Sonra kendilerine verilenle sevinip şımarıktıkları sırada, onları ansızın yakaladık da bir anda tüm ümitlerini kaybedip yıkıldılar.” (En'am, 6/43- 44).⁶³

Zikri geçen âyetlerden azabın yavaştan geldiğini, ancak insanların tevbeye yanaşmadığını ve şeytanın onlara yaptıklarını güzel gösterdiğini ve bir anda yakalandıklarını anlıyoruz. Böyle iken Kur'ân'da sadece tek bir kavmin kurtulduğu geçmektedir. O da Yûnus'un (a.s.) kavmidir ki, onlar, peygamber azabın geleceğini haber verip uzaklaşınca durumun ciddiyetini anlamış, peygamberin peşine düşüp tevbeye yönelmişler, feryad-u figan etmişlerdir. Tevbeleri kabul edildiğinden helakten kurtulmuşlardır. “Yûnus'un kavminden başka keşke (azabı görmeden) iman edip imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı. Yûnus'un kavmi iman edince, dünya hayatında rezillik azabını onlardan uzaklaştırmış ve onları belli bir zamana kadar yararlandırmıştık.” (Yûnus, 10/98).

Aynı sûrede Firavun'un da iman ettiğini ancak onun imanının, azabın başlamasını müteakip olduğu için kabul edilmediğini görüyoruz. “... Şimdi mi? Oysa daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun.” (Yûnus, 10/90,91). Kur'ân'ın 1/3'ü kıssalarla alakalıdır. Bunların sonunda genelde ibret almaya işaret edilir. *Fe'ribirû* ifadesi bilinenlerden bilinmeyenleri çı-

⁶³ Âyetin tefsiriyle ilgili geniş bilgi için bk. Râzî, VII (XIII), 19-20; Hafız İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. M. İbrahim el-Benna, M. A. Âşûr, Abdulaziz Ganîm, (İstanbul: Kahraman, 1985), 3: 263-271.

karmakta kullanılır. Yoksa aynı suçları işleyen hiçbir topluluğun diğerinden üstünlüğünün ve beraatının olmadığı yine sünnetullah olarak şöyle beyan edilmiştir. “Sizin kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı? Yoksa sizin için kitaplarda bir beraat mı var?” (Kamer, 54/43).

Meselâ şeytan kibirlendi ve kendisinin Hz. Âdem’den daha hayırlı olduğunu söyledi. “Hani meleklerle, “Âdem için saygı ile eğilin” demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.” (Bakara, 2/34). “Allah, dedi ki: “Yerilmiş ve kovulmuş olarak çık oradan. Andolsun, onlardan sana kim uyarırsa sizin, hepinizi cehenneme doldururum.” (A’râf, 7/13-18; Sâd, 38/73-78).

Şeytanın kibrine karşılık makamından indirilmesi *ceza amel cinsindedir*, prensibinin misalidir. Bu süreçte Hz. Âdem ve eşi yasaklanan ağaçtan tadınca önce elbiseleri çıkarıldı sonra cennetten çıktılar. Fakat onlar hemen durumu anladı ve tevbe edip tekrar yükseldiler. Hatta Hz. Âdem peygamber oldu.⁶⁴ Burada dikkati çeken önemli bir husus ise yasaklanan şeyden yiyince önce elbiselerinin çıkarıldığı ki zaten şeytanın ilk hedefi onlara kaba avret mahallerini göstermekti. Dolayısıyla haramın mukaddimesi elbiselerin çıkarılması, hatimesi ise cennetten çıkarılmalarıdır. Yalnız tevbe edip hatalardan dönülünce yine makamın yükseleceğine de işaret edilmiştir. Öyleyse insanın vazifesi Hz. Âdem ve eşi Havva annemiz gibi birlikte suçu idrak edip te’vil etme yerine hemen tevbe etmektir. Şeytan ise tevbe yerine te’vil yöneldi ve orada da hata etti. Çünkü ateş yok eden, toprak ise büyütüp geliştirendir. Dolayısıyla kıyas yaparken vech-i şebehte/benzetme unsurunda hata etti ve hatalı sonuca ulaşır ısrar da edince *cezası ameli cinsinden* olarak aşağılandı ve kovuldu.

Nûh (a.s.) ve kavmi Fırat-Dicle vadisinde yaşarken çok az kişi iman etti. Eskiden beri devam eden itirazların benzerlerini onlar da dile getirdiler;⁶⁵ “Sana düşük insanlar inanıyor” (Hûd, 11/27). “O da Rabbine, “Ey Rabbim! Ben yenilgiye uğradım, yardım et” diye dua etti.” (Kamer, 54/10). Kavminin Nûh’a (a.s.) karşı haddi aşmada kullanılan “tuğyan” ifadesi “Daha önce de Nûh’un kavmini helâk etmişti. Şüphesiz onlar daha zalim ve daha azgın (etga çok tuğyan eden) kimselerdi.” (Necm, 53/52) âyetinde böyle gelirken Hâkka sûresinde aynı ifadeyle (taga) gelip *cezanın amel cinsinden* olduğunu göstermiştir. Ayrıca Allah’ın onlara uyarı olduğunu beyan etmesi gibi geride kalıp âyetleri dinleyenlere ibret olduğunu da buyurması ne kadar manidardır. “Şüphesiz, su bastığı (taga’l-ma= su tuğyan ettiği, azdığı) vakit sizi gemide biz taşıdık ki bu olayı sizin için bir uyarı yapalım ve belleyecek kulaklar da onu bellesin.” (Hâkka, 69/11,12). Bu son ifade sünnetullahı da işaret etmektedir. Nihâyet tufan başladığında Hz. Nûh’un (a.s.) oğlu dağa doğru

⁶⁴ A’râf, 7/19-24.

⁶⁵ Nûh’un (a.s.) kavmiyle ilgili bilgi için bk. Resul Ertuğrul, “Kur’an’da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu I” *BÜİFD*, S. 5, 2017, 171-173.

kaçarken beni dağ korur diyordu. Oysa o gün Allah'ın merhamet ettiğiinden başkası korunmazdı. "O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığına-cağım" dedi. Nûh (a.s.), "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun aza-bından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu." (Hûd, 11/43). Onun için karantina tedbirlerine uyulmalıdır. Dolayısıyla günümüzde salgın başladıktan sonra köylere veya saklı yerlere kaçmak değil, vazifemiz tedbirlere uyup tevbe etmektir.

Âd kavmi Umman devletinin Ahkâf bölgesinde yaşamış Yemen'deki İrem bağlarını yapmış, çok güçlü kuvvetli bir topluluktur. Bunlar, Hz. Hûd (a.ss) peygamberi ve getirdiği emirleri yalanlamış, güçleriyle kibirlenmiş ve atalarının bâtil inançlarına yani köklerine aşırı bağlı kalmışlardır.⁶⁶ "Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güç-lü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhiret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez." (Fussilet, 41/15, 16). "Âd kavmine gelince, onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla helâk edildi. Allah, onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine mu-sallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş hâlde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?" (Hâkka, 69/6-8). Evet, güçleriyle övünen kavim hur-ma kütükleri gibi hem de içi boş kütük gibi yere seriliyor ve geride bir şey kalmıyor. Zorba, herkesi ezen, gücünü insanlarda ve diğer mahlûkatta tatbik kalkanları Allah ibret için *ceza amel babından* olarak helak ettiğini beyan ediyor. İşin ilginç yanı o kadar güçlü ve iş bilen bir topluluk olmalarına rağmen kendilerine gelen azabı bile anlayamadılar. O azabı vadilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, "Bu, bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. Hûd, "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır dedi." (Ahkâf, 46/24). "Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgârı göndermiştik. Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu." (Zariyât, 51/41, 42).

Semûd kavmi, Âd kavminin helakinden ibret almamışlar ve kumluk ara-zide ev yaptıkları için musibete dayanamadıklarını zannetmişlerdi. Onun için Semûd kavmi kayalıklarda daha kuvvetli evler yaparak kendilerini koruma altına aldıklarını düşünmüşlerdi. Fakat bir ses ve sarsıntı ile azap

⁶⁶ Âd kavmiyle ilgili bilgi için bk. Resul Ertuğrul, "Kur'an'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu I" *BÜİFD*, S. 5, 2017, s. 173-177; S. Süleyman Nedvî, *Kur'an'ı Kerim'de Kavimler ve Toplumlar Âd, Semûd, Medyen*, trc. Abdullah Davudoğlu, (İstanbul: İnkılab, 2003), 104-106, 121-130, 143-146.

gelince dizüstü çöke kalmışlardı.⁶⁷ Allah Hz. Salih (a.s.) peygamberi Semûd kavmine gönderince mucize olarak bir de deve gönderdi ve ona dokunulmamasını istedi. Fakat kavmi onu dinlemeyip deveyi kestiler. Devenin ayaklarından keserken çıkardığı sese benzer bir ses ile helak olup adeta ağılda ürken hayvanların altında kalan çer-çöp gibi olmuşlardı.⁶⁸ "...Deveyi kestiler Salih (a.s.) dedi ki yurdunuzda üç gün daha yaşayın, işte bu yalanlanamayacak bir tehdittir. Helak emrimiz geldiğinde Salih'i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helaktan ve o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin mutlak güç sahibidir. Hüküm ve hikmet sahibidir. Zulmedenleri o korkunç uğultulu ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Rablerini inkâr etti. Yine biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştı." (Hûd, 11/65-68). Görüldüğü üzere Semûd kavminde de *el-ceza min cinsi'l-amel* kuralının işletildiğini görüyoruz. İnsan doğru ibret almalı. Evet, çok güzel evler yaptılar ama sanki orada hiç yaşamamış gibi mahv olup gittiler. Evleri onları tahmin edemedikleri azaptan koruyamadı.

Esasen geçmiş kavimlerin kıssalarının Kur'ân'da ayrı ayrı anlatılması bizleri ikaz içindir. Yoksa hikâye değildir ve her birinin azabı farklıdır.⁶⁹ Pek tabii olarak her kavmin işlediği günahlar ve ahlâksızlıklar da farklıdır. İnsan kul olduğunu idrak ederse anlaması da kolaylaşır. Eğer kulluk yerine Allah'ın emirlerini sorgulayıp basit gerekçelerle imansızlığına ve amelsizliğine kılıf arayıp kolay olan tevbe etmek yerine günahlarını ve ahlâksızlıklarını te'ville uğraşırsa, o zaman ihtarları da anlamayıp gaffete⁷⁰ düşeceğinden hidâyete çok uzak kalmış olacaktır. İnsan her şeyden ibret almaya gayret etmelidir.⁷¹ Neticede Allah katında her topluluk farklı mükâfatlar ve

⁶⁷ Semûd kavmiyle ilgili bilgi için bk. Resul Ertuğrul, "Kur'ân'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu I" *BÜİFD*, S. 5, 2017, 178-180; Nedvî, 147-155.

⁶⁸ Kamer, 54/31.

⁶⁹ Lût kavmi, Medyen ve Eykeliler ile Firavun ve Kavmi ile bazı şahısların helakindeki suç-ceza denkliği için bk. Resul Ertuğrul, "Kur'ân'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu II" *BÜİFD*, cilt. 4, S. 7, 2018, 147-167; Kur'ân'da adı geçen göçebe ve yerleşik toplumlar için bkz. Nedvî, 87-134, 137-178.

⁷⁰ Müminin gaffeti âhiret için yeterince hazırlanmaması, kâfirin gaffeti ise âhireti inkâr etmesi şeklinde yorumlanmıştır. Bu tür insanların özellikleri şöyle beyan edilmiştir: "Ne zaman rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu akılları başka yerde, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir... (Enbiyâ, 21/2).

⁷¹ İslâm dininde ve kültüründe insan bu dünyada misafirdir. Asli vazifesi kulluktur ve i'lai kelimetullahı cihana yaymaktır. Bu mefkûre bizim toplumumuzun edebiyatında bile yerini bulmuş ve bu anlamda pek çok şiirler söylenmiştir.

"İnsan dediğin bir tek yapraktır

Evveli ahiri kara topraktır.

Bu dünyada benlik satan ahmaktır

Daim ölüm kuşu döner başımda" (Zaralı Halil 1906-1964)

Takvimlerde bazı günlerde şiddetli sıcak ve soğuk olacağı, bazen şiddetli rüzgâr

farklı azaplar görmüştür. Bu her iki durum Sâd suresinde anlatıldıktan sonra O'nun nimetlerinin de azaplarının da çok çeşitli olduğu anlaşılmaktadır. “O azaba benzer çeşit çeşit azaplar da var.” (Sâd, 38/58). Kısaca mülk Allah'ındır, bütün âlemler onundur. Dolayısıyla O'nun mülkünde hiç kimsenin kulluktan başka bir rüçhaniyeti yoktur. Mesela geçmiş kavimlerin helak sebepleri anlatılırken dört yerde Kur'an'ı düşünmemiz için kolaylaştırdığını buyurmuş ve akabinde -daha önce de zikretmiştik- “Şimdi söyleyin bakalım sizin inkârcılarınız şu anılanlardan daha mı iyi; yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş hükmü mü var?” (Kamer, 54/43) fermanıyla bizlere ciddi bir uyarı vermektedir. Dolayısıyla sünnetullah değişmez, insanın esas vazifesi de kulluktur. Kim kulluğunu idrak ederek hareket ederse kurtulmuştur, kim de kulluğun aksini yaparsa ceza ile karşılaşacaktır. Neticede cezanın şahıslara veya kavimlere mahsus olmayıp suça mahsus olduğunu anlamış oluyoruz.

3. Musibetler Karşısında Müslüman Tavrı

Musibetler karşısında Müslümanların birinci başlıkta ifade etmeye çalıştığımız tedbirlere riayet ile teslimiyet hususunda dengeyi korumak en önemli tavidir. Bu bölümdeki konulara değinmemiz cüz'ün külle delaleti babından olacaktır. Dolayısıyla dört başlık altında özetlemeyi düşünüyoruz.

3. 1. Meşru Olan Emirlere Riayet ve Tedbir

Fıkıh açısından “*Nizam-i memleket için olan emr-i âliye itaat vaciptir.*” hükmünü açıklamıştık. Biz, günümüzdeki salgınla ilgili Resûlullah'ın (s.a.s.) “Bir yerde salgın haberini alırsanız oraya girmeyin, eğer siz zaten orada iseniz oradan ayrılıp kaçmayın.”⁷² hadisine kulak vermeliyiz. Zira asırlar önce karantina hususunu net ve açık bir şekilde beyan etmiştir. Hz. Ömer'in Şam'a girecekken orada veba olduğu haberini alınca girmemesi, “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun,” itirazında bulunan sahabeye, “Evet, Allah'ın bir kaderinden diğer kaderine kaçıyorum.”⁷³ cevabı meşhurdur.

3. 2. Düşünerek Hareket Edip Duygusal Hareket Etmemeli

İnsanın en önemli özelliği akletmesidir. Dünya görünmez bir musibetle uğraşırken bunu hafife almak, dikkatsiz davranmak makul değildir. Bilim

eseceği gibi günlerle ilgili halk arasından eskiden kalma berde'l-acuz/kocakarı soğukları gibi isimler mevcuttur. Onlar sayılı gün olduğu için gerçekleşir. İşte bu günlerin geçmiş kavimlerin helak günleri olup onlara telmihte bulunulur ki insanlar kendilerine çeki düzen versinler diye görüşler bizim kültürümüzde geçmiş kavimlerden ibret alındığının bir delili olabilir.

⁷² Buhârî, “Tıb”, 30.

⁷³ Müslim, “Selam”, 98.

kurulunun çalışmaları neticesinde alınan kararlar ve doktorların gayretleri bizler içindir. Öyleyse gereksiz tepkilerden, fitnecilerin fitnesinden, yalan haberlerden uzak durulmalıdır. Çünkü dijitalizm fitnenin yayılmasında hayal edemeyeceğimiz bir hıza ulaşmış durumdadır. Fitne umumdur. Bunun için gençliğimizi de iyi hazırlamalıyız. “Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır.” (Enfâl, 8/25). “Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığımıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.” (Hucurât, 49/6).

Duyulan her habere hemen inanılmamalı, durup düşünüp araştırıp istişare ettikten sonra eğer yapılması gereken bir vazife varsa ona göre hareket edilmelidir. Asrımızda dijitalizmin müspet yönleri ve güzel imkânları olmakla birlikte sakıncalı tarafları da vardır. Şöyle ki toplumları herhangi bir konuda harekete geçirmek artık çok kolay olduğundan ağır mesuliyetlere sebep olacak mesaj ve bildirimlerden uzak durulmalıdır. Toplum mühendislerinin bu alanı etkin kullanarak sübliminal mesaj vermede ve insanları istekleri doğrultusunda yönlendirmede ciddi mesafe kat edildiği söylemleri ağırlık kazanmıştır.

3.3. Şükretmeli, Sabretmeli, Şefkatli, Merhametli ve Nezaketli Olmalı

Allah’a böylesi güzel bir ülkede ve dünyaya örnek olan tedbirleri alan bir devlette yaşattığından ve bizi Müslüman yarattığından dolayı şükretmeliyiz. “Hani Rabbiniz şöyle duyurmuştu: “Andolsun, eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artırırım. Eğer nankörlük ederseniz, hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir.” (İbrâhîm, 14/7).

Şükretmeli, gereksiz yere şikâyet edilmemelidir. Şükretmemenin en önemli sebebi tamahkârlıktır.⁷⁴ Dünyevileşen insan hep kendisinden üste olanlara baktığı için aşırı derecede şikâyetçi olmaya başladı. Oysa bu davranış, İslâm düşüncesinde ve ahlâkında makbul değildir⁷⁵ kula kul gibi hareket edip kendi haliyle hemhal olması yakışıır. Bizim kültürümüzde seven sevdiğinden gelen şeylerden şikâyetçi olmaz. Çünkü kulun şikâyet hakkı yoktur. Bu düşünce edebiyatımızda bile yerini almıştır.⁷⁶ Mesela biraz hastalanmada ve gereksiz hareketlerin kısıtlanmasında hemen şikâyet edilir mi? Bu süreçte en çok enfekte olanların hastanelere basit rahatsızlıklarda gidenler ve sosyal mesafeye dikkat etmeyenlerin olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla sebepleri belli olan konularda teenni esastır. Ancak yanlışlar ola-

⁷⁴ Mevlana Celalüddin *Fihi ma Fih*, trc. A. Avni Konuk, Hazırlayan Selçuk Eraydın, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2001), 165.

⁷⁵ Mevlana, *Fihi ma Fih*, 210.

⁷⁶ Eşrefoğlu Rûmî (874/1469) bu durumu şöyle ifade etmiştir.

“Râzıyam derdine yârin, ben şikâyet etmezem.
Kendi halim söyleyem, gayri hikâyet etmezem”

bilir, onlara da usulünce itiraz yapılabilir. İnsanın bir zulme maruz kalması veya haksızlığa uğraması halinde hakkını fitne ve fesada kaçmadan araması yine en tabii hakkıdır. Çünkü insan eşref-i mahlûk olduğundan lekelenme hakkı da vardır.

Sabretmeli, acele etmemeli. “Acele şeytandan, teenni Rahman’ dandır.”⁷⁷ Dolayısıyla insana yakışan bu pandemi âyetini teenni ve tefekkürle iyi okumak ve ibretler çıkarıp hayra çevirmenin yöntemlerini tespit etmektir.

Hastalıklar esasen İslâm kültüründe istenmeyen bir şey olmakla birlikte başa gelince sabır ve metanetle karşılaşmanın yanında onu bir misafir gibi telakki etme düşüncesi de yaygındır. Bunu Ketencizâde (1834-1916) “*Bu can da senin mihman da senin*” diyerek özetlemiştir. Diğer taraftan Yunus Emre’nin (ö.720/1320), Niyazi Mısri’nin (ö.1105/1694) bu anlamdaki beyitleri ve şiirleri ne güzeldir. Şunu da ifade edelim ki bu ne bir hüznün edebiyatı ne de bir melankolik durumdur. Bu Müslümanın tedbirleri aldıktan sonraki tevekkülü ve teslimiyetidir. Yerinde ve zamanında gösterilmesi gereken sabırdır.⁷⁸ “Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız ödenecektir.” (Zümer, 39/10).

“Enes İbn Mâlik (r.a.) şöyle demiştir: Peygamber (s.a.s.), bir kabir yanında ağlamakta olan bir kadının yanından geçti de, o kadına: “Allah’a ittika et ve sabreyle” buyurdu. Kadın: Benden uzaklaş, sen benim musibetimle musibetlenmedin, dedi. Kadın Hz. Peygamber’i tanıımıyordu. Kadına: Bu zât Peygamber’dir, denildi. Bunun üzerine kadın Hz. Peygamber’in kapısına geldi. Kadın, Hz. Peygamber’in kapısı yanında kapıcılar (bekçiler) bulmadı. (Peygamber’in yanına girdi de:) Ben seni bilemedim, dedi. Hz. Peygamber (s.a.s.): “Sabır ancak musibetin birinci darbesi sırasındadır” buyurdu.⁷⁹

Allah’ın şimdikiye kadar verdiği nimetleri düşünelim. Mesela hekimlerin ifadesine göre bu hastalığın seyri sırasında akciğerler tahrip olduğu için hasta nefes almakta zorlanmakta ve çırpınmaktadır. Evet, her gün hiçbir ödemede bulunmadan bunca nefesi rahatça alıp vermenin ve bunca nimetin şükürü nasıl eda edilebilir. Bu durumu Alvarlı Efe ne güzel ifade etmiştir.

“*Kurban olayım ben sana ey kâdir-i kayyûm*

⁷⁷ Tirmizî, “Birr”, 65.

⁷⁸ “*Hoştur bana senden gelen*

Ya gonca gül yahut kefen

Ya hılatu yahut kefen

Lütfunda hoş kahrın da hoş.”

Hz. Ömer’e nispeti maruf olan bir konuda “Her hastalıkta üç tane şükür kapısı vardır, onun için şükredip sabretmeli” demiştir. 1. Daha beterinden koruduğu için şükür ve sabır. 2. Bedenimle imtihan edip imanımla imtihan etmediği için şükür ve sabır. 3. Mümin her şeyin esasının Allah’a ait olduğunu bildiğinden tedbirini alıp sonrada şükreder ve sabreder.

⁷⁹ Buhârî, “Cenaiz”, 31.

İsyanıma bakmaz bana ihsanlar edersin.”

Böylesi zamanlarda Müslümanın hiç eksik etmemesi gereken ihtiyat akçesi olan şefkat ve merhameti iyice gündeme almamız gerekmektedir. Ailede birlikte vakit geçirirken eşlerimize, büyüklerimize, çocuklarımıza, hastalarımıza ve bütün canlılara şefkat ve merhametin tam zamanıdır. Malum, “Yerdekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin”⁸⁰ düsturuna sahip bir milletin torunlarıyız. Şefkat ve merhamet bizim ihtiyat akçemizdir dedik. Eğer şükreder, sabreder, birbirimize şefkat ve merhamet gösterip dostluklarımızı pekiştirirsek İbrahim Hakkı’nın dediği gibi neticede bu musibeti rahmete dönüştürerek daha kazançlı hale getirmiş olur ve âyetin sonunu seyrediriz.⁸¹

3.4. Tevbe ve Duaya Devam Edip Sadaka Vermeli

Sağlık açısından tavsiye edilen bütün tedbirleri aldıktan sonra anlatacağımız üç hususun her mûminde bulunması gereken vasıflardan olduğu kanaatindeyiz.

Tevbe etmeli: Çünkü gördük ki, geçmiş milletlerden sadece tevbe eden Yûnus’un (as) kavmi kurtulmuştur. Öyleyse bizlere düşen de hatalarımızı düşünüp onlardan derin pişmanlık duyup af dilemektir. “Ey iman edenler! Allah’a içtenlikle tevbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. ‘Ey Rabbimiz! Nurumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter’ derler.” (Tahrîm, 66/8). “Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O’na tevbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin.” (Hûd, 11, 52).

İstiğfar, bağışlanmayı istemek, *tevbe* ise istikamet üzere olup bağışlanmak istediği günaha bir daha dönmemektir. Nasuh tevbeden maksat da bu-

⁸⁰ Tirmizî, “Birr”, 16.

⁸¹ İbrahim Hakkı, *Marifetname*, (İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1330), 385.

“Hak şerleri hayreyler
Zannetme ki gayreyler
Ârif anı seyreyler
Mevlâ görelim neyler
Neylerse güzel eyler.

Deme bu niçin böyle
Yerindedir ol öyle
Bak sonunu seyreyle
Mevla görelim neyler
Neylerse güzel eyler.”

dur. Allah Resûlü (s.a.s.) “Günahattan pişmanlık tevbedir.”⁸² buyurmuştur. Neticede pişman olup bir daha geriye, eski günaha dönmek tevbedir. İnsan hata işlediğinde te’vil değil, tevbe etmesi gerekir.

Dua etmeli: Çünkü dua kulluğun alamet-i farikasıdır. “... Dua edin ki icabet edeyim.” (Mü’min, 40/60).

Evet, mutlak emir vücubiyet ifade eder, öyleyse emre icabet vaciptir. İşte dua bu ve benzeri âyetlerdeki emre ittiba etmek demektir.

Dua, Allah’ın izzeti önünde kulluk acziyetini idraktır.

Dua, niyaz penceresini aralamaktır.

Dua, icabet kapısını çalmaktır.

Dua, Allah’ın takdirini değil, kulun kendini değiştirme fırsatını yakalamasıdır.

Dua, ruhların dilidir.

Dua, tevhidin ve teslimiyetin zirvesidir.

Dua, çocuğun anasının eteğine yapışıp yalvarması gibi kulun Rabbine sığınmasıdır.

Hülasa dua; önce yapılması gerekenleri yapmak sonra sığınmaktır. Onun için fiilî ve kavli dua diye ikiye ayrılır. Mesela nişan alacak bir kişinin öncelikle elinde iyi bir silahı olmalı, sonra nişan alma ile ilgili bütün teknik bilgilere ve atış eğitimine vakıf olmalıdır. Bundan sonra ateş ederse isabet ettirmesi daha muhtemeldir. Bu tedbirlerin hiçbiri olmadan isabet ettir diye dua etmek isabetli değildir. Zaten genelde insanın özelde müminin duası olmasa kulluğu nasıl anlaşılır? “(Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.” (Furkân, 25/77).

Sadaka vermeli: Sadaka kulun Rabbine sıdkını, samimiyetini gösterdiği için bu isimle anılmıştır. Hatta Kur’an’da ve hadis-i şeriflerde bazen zekât bile bu isimle anılmıştır. İslâm kültüründe bütün iyiliklerin sadaka anlamında değerlendirilmesi konunun ne kadar geniş bir yelpaze çizdiğinin delilidir. Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyururlar: “Her iyilik sadakadır.”⁸³ İslâm’da ma’ruf ve şer’an meşru her şey sadakadır. Sadaka, belaları ve kötü ölümü defeder. “Şüphesiz sadaka, Allah’ın gazabını söndürür ve kötü ölümden korur.”⁸⁴ Diğer taraftan İslâm dinindeki paylaşma kültürü safi bir verip alma meselesi değildir. Sadaka, hastalığın tedavisinde kullanılır. Tabii ki herkes kendi durumuna göre sadaka verecektir. Yalnız şurası da unutulmamalıdır ki eğer sadaka bir keffaret gibi düşünülürse her hastalığın bir nisabı vardır. Tıpkı her azanın/organın şer’an bir nisabı ve bedeli olduğu gibi. “Davû mer-

⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut, *Müessesetü’r-Risale*, (Beyrut: 2015), 6/37.

⁸³ Buhârî, “Edeb”, 33.

⁸⁴ Tirmizî, “Zekât”, 28.

daküm bissadakati/Hastalarınızı sadaka ile tedavi ediniz.”⁸⁵ İhtiyaç sahiplerinin tespitinde devlet kurumlarından bilgi alınarak daha sağlıklı yardım yapılabilir. Aslında bu sahada fikhî açıdan yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu da anlaşılmıştır.

Sonuç Yerine

Sürecin nasıl değerlendirileceği ve bu durumun nasıl okunacağı hususunu, iki ana başlık altında projelerle birlikte vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz. Çünkü özellikle XIV. asırda yaşanan veba/kara ölüm salgınından⁸⁶ sonra eski dünyadaki pek çok şey değişmeye başlamış Rönesans ve reform süreci de bu hadiseye bağlı olarak gelişmiştir. Çünkü Avrupa, nüfusunun üçte birini kaybetmişti. Sağ kalan halk kiliseyi, onun bünyesindeki sağlık hizmetlerini ve idare şekillerini sorgulamaya başlamıştı. Neticede halkın inancında değişmeler yanında modern tıbbın ve yeni idare şekillerinin tartışılıp doğması büyük bir değişimi tetiklemiştir. Bakteriyel hastalıklara karşı antibiyotiklerin keşfi ile o tür hastalıkların tedavileri mümkün olmuştur. Ancak virüslere karşı henüz tam bir çözüm bulunamamıştır. Belki yaşadığımız bu süreç virüslere karşı da yeni keşifleri doğuracaktır. Artık insan sağlığı bütün dünyayı ilgilendiren bir hadise haline geldiğinden küreselleşen dünyamızda bundan böyle herkes istediği gibi çok rahat hareket edemeyebilir. Ayrıca bu salgının akabinde bir takım farklı değişimlerin olacağına da şüphe yoktur. Zira devlet başkanımızın ve diğer devlet başkanlarının bu konuya dikkat çekmeleri önemli bir uyarıdır. Bu yüzden yeni duruma intibak için çalışmalar ve projeler üretmemiz kaçınılmazdır.

1. Korkmamalı, Panikle Değil Teenniyle ve Tefekkürle Hareket Etmeli

O halde insan niçin korkuyor, ya da neden korkuyoruz? Eskiden hayatın merkezinde Allah'ın emirleri, mahallenin merkezinde kabirler vardı. İnsan ölümü hatırlardı. Caminin haziresinde yatanlar da mahalle efradından sayılırdı. Şimdi hayatın merkezine insanın ihtirasları alındı, mahallenin merkezine gökdelenler dikildi, kabristanlar imkân nispetince şehrin en uzağına ya da kuytu yerlerine götürülerek ölümle aramızdaki mesafenin uzatılması istendi.

Kul hakkı bilinci azalınca güven azaldı ve ticari hayat aşırı bencilliği ve dünyevileşmeyi o da sekülerleşmeyi tetikledi. O da insanların benliklerini

⁸⁵ Beyhakî, *Sünenü'l-kübra*, 3/382.

⁸⁶ Veba'nın ilk görüldüğü 1347'den zirve yaptığı 1547 yılına kadar Avrupa'nın içinde bulunduğu durumu ve temizlikten ne kadar uzak olduklarına bir de o dönemde Osmanlı'nın temizlik anlayışına ve hamam geleneğine dair bilgi için bk. Alev Alatlı, *Fesüphanallah Nasihatname I*, İstanbul: Turkuaz, 2019, 44-49; Davis, James C., *İnsanın Hikayesi (Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz)*, trc. Barış Bıçakçı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2019), 199-202.

sıvazlayarak lüksü, israfı ve şımarıklıkları artırdı. Kur’ân’da azgınlığa düşenlerin durumu şöyle ifade edilmiştir: “Çünkü onlar bundan önce lükse dalmış azgın kimselerdi. Büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı. Diyorlardı ki, biz öldükten, toprak ve kemik yığını haline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmiz? Evvelki atalarımız da mı? Deki: şüphesiz öncekiler ve sonrakiler, mutlaka belli bir günün belli bir vaktinde toplanacaklardır.” (Vâkıa, 56/45-50). Dünyevileşmenin bir diğer misali, Tâlût’un ordusunda nehirden bir avuçla iktifa etmeleri gerekirken çoğunluğu nehirden doyana kadar içip sonra da “Bugün bizim Câlût’a ve onun ordusuna karşı koyacak gücümüz yoktur.” (Bakara, 2/249) diyenlerin hali gibidir. Dünyevileşme aynı zamanda şekilcililiğin öne çıkıp özün ihmal edildiği en önemli bir ahlâk problemidir. İslâm dünyasının ihsan ve îsâr ahlâkını öne çıkarma vaktidir. İslâm dünyasında genelde nimetler içerisinde yüzenler kendi din kardeşleri açlık, perişanlık ve zulüm altında iken onlar bizim gücümüz yok deyip paralarını, din kardeşlerine karşı kullanmak için ellerine silah veren efendilerine ikram ediyorlar. Dolayısıyla bunların korkmaları tabiidir. Korkumuzun bir diğer sebebi ise âhireti epey harap ettiğimizdendir ki kimse harabe bir yere gitmek istemez.

Kadim medeniyetimizde durum farklıdır. Ölüm dünyadaki dostlarla muvakkat ayrılık, âhiretteki dostlarla ise buluşma olduğundan pek korkulur bir şey olmamıştır. İstanbul’u ziyaret eden bir yabancı Yahya Kemal’e (1884-1958) İstanbul’un nüfusunu sorar. Öyle bir rakam söyler ki, adam bu dediğin ancak kabirdekilerle birlikte olur deyince, o meşhur sözünü söyler: “*Evet, biz ölülerimizle birlikte yaşarız.*”⁸⁷

Korkuyu etkileyen en önemli amillerden birisinin de rızık endişesi olduğu kanaatindeyiz. Oysa bütün mahlûkatın rızıkı Allah’a aittir ve rızık verenlerin en hayırlısı odur.⁸⁸ Bela ve musibetler gibi rızıkın da göklerden geldiği beyan edilmiştir. Ancak insan, rızıkı yerden ve başkalarının elinden beklediği için bir takım desise ve oyunlarla rızıkının artacağını düşünerek yanılır. Oysa ehli-sünnet itikadına göre rızık artıp eksilmese de O’nun katında kulların gayretlerine, tercihlerine ve ilahi hikmete bağlı olarak taksim edilmiştir. Ancak hiçbir kulun Allah katında olanları bilmesi mümkün değildir. Kula düşen çalışması ve güzel tercihte bulunması, emeğe saygı duyup kazanılmış hakların korunması ve tüm helal rızıkların adilce paylaşılması için gayret etmesidir.⁸⁹ Yoksa yığdığımız malların hepsi rızık değildir, esasen insanın hayatını idame ettiren rızık, insanın boğazından geçendir. “Gökte rızıkınız ve size vaad olunan şeyler vardır.” (Zariyât, 51/22). Bizim geleneğimizde rızıkın Allah’tan olduğu inancı ve teslimiyeti hâkimdi. Ne

⁸⁷ Kemal Sayar, *Başı Sınıklar İçin Kılavuz*, (İstanbul: Kapı, 2019), 152.

⁸⁸ Hûd, 11/6; Hac, 22/58.

⁸⁹ Zuhrûf, 43/32. Ebû'l-Muîn Neseî, *Bahru'l-keîâm*, thk. Salih Farfur, (Dımaşk: Darulferfur, 2000), 143.

yazık ki bu durum yanlış anlaşılıp istismar edildi. O yüzden İslâm coğrafyası üzerine düşen görevi ifa etmediğinden sömürülmeye ve fakirliğe adeta mahkûm edilmiş oldu. Neticede rızkın Allah'tan olduğuna olan bağlılığımız ve bu güzel hasletimiz biraz zayıfladı. Sokağa çıkma yasağı uygulanınca bunu da anlamış olduk. Fakat evde kalınarak tekrar komşuluk hukukunun hatırlanması da sevindirici olmuştur. Sanki Allah, biz kullarına kusurlarımızı telafi imkânı vermiş gibi de telakki edersek bu musibetten nispeten karla çıkabiliriz. Yalnız, işaret ettiğimiz gibi rızık imkânları semadan indiğinden eğer kıtlık varsa Allah'tandır, açlık varsa kullardandır. Çünkü dünyamızda sömürgecilik ve tekelle malın normal sirkülasyonuna ciddi şekilde mani olmaktadır. Açlık çeken insanların ihmalkârlık ve tembellik yaparak mesuliyetlerinin olduğunu da unutmamalıyız. Kanaatimizce bugüne kadar açlık çeken insanların açlık sebebiyle, zulme uğrayanların zulme uğrama sebeplerinin sorgulanması insanlığın ortak mesuliyetindedir. Çünkü Suriye'de, Irak'ta, Keşmir'de, Arakan'da, Miyanmar'da, Yemen'de, Libya'da öncesinde Bosna'da ve diğer İslâm ülkelerinde yapılan zulmün ve Afrika'daki açlığın elbet bir zahiri sebebi olmalıdır. Onun için Müslümanın Allah'ın ihsan ettiği imkânları en iyi şekilde kullanması gerekir. Buna ilaveten emeği ve alın teri sömürülüyorsa buna karşı da vazifelerinin olduğunu bilmelidir. Belki de bunun için İslâm fihhinde stokçunun malına el konulup satılması caizdir. Zulme karşı gücü nispetince ve stratejiye uygun olarak hakkı savunmak vaciptir. Batının, İslâm dünyasını müstemleke olarak kullanmasına ve sömürmesine artık Müslümanların güçlü bir şekilde karşı koymasının zarureti, müstağn-i izahtır.

2. Süreci Lehe Çevirmenin ve Rahmete Dönüştürmenin Projeleri Neler Olabilir?

1. Büyük eserlerin ve buluşların genelde zor zamanlarda ortaya çıktığı malumdur. Bu sebeple her alanda daha çok çalışmalıyız.

2. Dijitalleşmenin etkisiyle eğitim hayatımızda yaşanan değişiklikler üst kurullar maharetiyle ele alınıp eğitim zihniyetimiz ve felsefemiz mütalaa edilmelidir. Önceden sınıfta biz okuyorduk talebeler dinliyorlardı, şimdi de ekrandan okuyoruz onlar yine dinliyorlar. Eğitim bu mu? Yoksa eğitimde geleneğimizdeki ifadesiyle tefeyyüz etmek mi? Bunu şimdi nasıl başaracağız? Ya da soruyu şöyle soralım: Şimdiye kadar, ne kadar başardık? Bütün bu meselelerin masaya yatırılması için sağlık alanında olduğu gibi işin ehli olan hocalarımızdan eğitim alanında da bir üst kurula ihtiyaç vardır.

3. Şimdi ülkemizde İlahiyat ve Diyanet alanında çok değerli çalışmalar ve hizmetler yapılmaktadır. Kıymetli akademisyen hocalarımızın sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Çıkarılan Diyanet İslâm Ansiklopedisi yüz akı ve güzel bir çalışmadır. İslâm düşüncesinde âlim, ilmiyle amil, neyi, nerede, ne zaman ve ne kadar konuşacağını bilen haşyet ehli insandır. İşte

böyle vasıflı olan kişi toplumun menfaatini gözetir, itikadî, amelî ve ahlâkî meseleleri çözmenin gayreti içinde olur.

Günümüzde yapılan tartışmalardan bir kaçına dikkat çekmek istiyoruz. Yalnız şunu belirtelim ki, tartışmaların akademik ortamda veya ilmi mahfillerde olmasını yadırgamıyor tam aksine destekliyoruz. Bizim karşı çıktığımız husus; bu tür netameli konuların her ortamda düzensiz bir şekilde tartışılması ve toplumu ayırıştırmaya sevk etmesidir.⁹⁰

⁹⁰ Bu vesileyle ilmi mahfillerin dışında tartışılan birkaç hususa dikkat çekmek istiyoruz. Genel manada ahkâmın tarihselliğini, miras taksiminin değişmesi gerektiğini, Hz. Peygamberin teşri görevini, kabir azabını, cennet ve cehennemın ebediliğini, şefaati, kaderi, Allah'ın ilmini, aklın nastan daha ilerde olduğunu ileri sürüp tartışanlar, bu yaptıklarıyla toplumun hangi derdine çare oluyorlar? Hangi gence iş buluyorlar? Hangi ahlâksızlığa, hukuksuzluğa, hangi cehalete çözüm buluyorlar? Bunları savunan kişilerin, insanımızın enerjisini harcamanın yanında toplumumuza kazandırdığı katma değer var mıdır? Devamlı Kur'an'ı doğru anlayalım diyerek amel yerine her defasında aynı konuyu tekrar etmeye gerçekten ihtiyaç var mı? Yani Kur'an'daki temel helaller, haramlar ve ahlâkî konular gerçekten bilinmiyor mu ki hep bunun üzerinde duruluyor. Oysa anlamaya ilaveten nasıl amel edilmeli, ahlâksızlığı nasıl kaldırmalı, hukuksuzluğu, eşitsizliği nasıl gidermeli diye çalışmamız ve proje sunmamız daha faydalı olur diye düşünüyoruz. Ayrıca yukarıda ileri sürülen görüşler, tarihte detaylıca tartışılmıştır.

Artık Hakk'ın rızasını ve halkın ihtiyaçlarını görüp ona göre hareket etmeliyiz. Bu salgında -izahı geçtiği üzere- hiçbir sıkıntı ve musibet yokmuş gibi konuşmak en basit anlamıyla insanımızın aklıyla alay etmek olur. Yine geçmiş kavimlerin helak sebepleriyle sadece bizim milletimizi denkleştirmek de büyük haksızlık olur. Belki bütün dünyada olanlardan ders çıkarıp bu süreci başarıyla, sabırla, metanetle geçirip rahmete çevirmenin yollarını milletimize, Kur'an- Sünnet, milletimizin inanç, amel ve ahlâkî yönünden izah etmemiz gerekirdi. Bu anlamda başarılı olduğumuzu söyleyemeyiz. Çünkü hadiseleri doğru okuma melekemizi etkileyen hamaset ve hırs duygularının etkisi altında olduğumuzu düşünüyoruz. Bununla birlikte diğer kamu personeli yanında genelde imam ve müezzinlerimizden altmış bin küsurunun devletimizin verdiği görev doğrultusunda "vefa sosyal destek" gruplarında devletin yardımlarını şehirlerde ve köylerde ihtiyaç sahibi halkımıza ulaştırmada görev almaları, halkımıza yardımcı olmaları inanç değerlerimizin sahaya yansıyan güzelliklerindedir. Malum bu anlamda hep Hz. Peygamberimiz'in hayatını misal veririz.

Evet, bu asırda insan, aklını kullanırken akliyyatta olduğu gibi semiyat hakkında da söz söyleyip onu iddiaya kalkıştı. İşte tam da bu noktada hata edildiğini düşünüyoruz. Zira her şeyin bir hududu ve mesafesi vardır. Gözün görme, kulağın işitme mesafesi olduğu gibi. Aklın da mesafesi vardır. Akıl yerinde olmak kaydıyla sonuna kadar kullanmak bizim vazifemizdir. Bu sahada modern tıp bütün gücünü ve gayretini sarf etmektedir. Ülkemizin başarısı da ümit vericidir. Bizler de din adına konuşurken usûle, itikada, hukuka, ahlâka, ilmi verilere ve amme vicdanına muvafık konuşmaya dikkat edersek halkımızın huzuruna ciddi katkı sağlamış oluruz. Gerçek ittikanın varlığının şear-i İslâmiyeye tazimden (Hac, 22/32) geçtiğini bilenler olarak herkesten çok bizlerin saygılı olması gerekir, diyebiliriz. Akılla naklin birlikliğini sürdürürken dengeyi koruyup toplumla kod farkı olmadan konuşmayı gerçekleştirmeliyiz. Bir taraftan da asli görevimiz olan irşat faaliyetini, Resûlullah'ın gösterdiği çizgide nezaket ve nezahetle yürütmeliyiz.

4. Ekonomik durumlar değişime doğru gidiyor. Dijital para tartışılıyor. Bunun fikhını, hukukunu nasıl oluşturacağız? Bu konuları da çalışmalıyız. Yine bu konuları değerlendirip yeni oluşumlara hazırlık için bir üst kurul oluşturmanın ihtiyacı da açıktır.

5. Ailede vakit geçirmeyi nasıl becereceğiz? Eskiden köy odalarında *siyer* ve *ilmihal* okunurdu. Orta Asya’da özellikle Özbekistan’da Nesefî Tefsiri okunuyormuş. Erzurum’da anneleri kızlarına Feridüddin Attâr’ın (ö. 618/1221) *Aşk Name’sini* okurlarmış. Sadece film izleyerek değil kendi kendimize nasıl yeterli olabiliriz konusunda kadim sanatsal etkinlikleri canlandırmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Mesela evimizde el sanatları bakımından kadınlarımıza erkeklerimize yeni meşgaleler yeni işler üretebiliriz. Sanatsal olarak bir ney üfleme gibi etkinliklerle kendi ailemizi dinlendirebiliriz.

Geç kalmış olsak da gençlerimizi dijitalizmden hangi sanatsal faaliyetlerle ve sosyal etkinliklerle kurtaracağımızın projelerini yapmalıyız veya insanlığın maslahatı için nasıl kullanacağımızı düşünmeliyiz. Kısaca birlikte nasıl yalnızlıktan kurtulacağımızı düşünüp yeni sanatsal ve sosyal alanları oluşturup sadece gençliği okumaya değil onun dışında yeni alanlara yönlendirmeye ihtiyaç olduğu anlaşıldı. Ya da yalnızlığı nasıl mayalayıp vakti geçirmek için değil, vakti değerlendirmek için yaşayacağız ki, huzur bulup sıkıntılardan azami derecede kurtulalım. Çünkü vakti değerlendirmek için yaşayan yalnız da olsa sıkılmaz, fakat vakit geçirmek için yaşayan nerede olursa olsun bir süre sonra sıkılmaya çevresine sıkıntı vermeye başlayacaktır.

6. Köylerimizi tekrar nasıl canlandıracağız? Tarlaları ne zaman ekip biçip kendi ürünümüzü, kendi ekmeğimizi, kendi hayvanımızı üreteceğiz? Ne zaman gençlerimiz köylerdeki dedelerinden kalan tarlaları işleterek kendi işinin efendisi olmayı öğrenecekler? İlim ve irfan tekrar köylerimize ulaştırılmalıdır. Maalesef “*Köyler ilmi keser bitirir.*” ifadesi köylerden ilmin ve kültürün kaçışının bir delili mesabesinde. Bunu değiştirmek için köylerde büyük liselerin kuruluş yatılı imkânının sağlanması belki köyden şehre göçü nispeten azaltabilir. Bazı yatırımların köylerin ürettikleri mallara göre zorunlu olarak köylerimizde ve ilçelerimizde olması yine bir katkı sağlayabilir. Unutulmamalıdır ki dünyada değişmeyen asli ihtiyaç su ve buğdaydır.

7. İnsan, içindeki muhabbeti artırıp nefreti gidermeli. İnsanın içindeki kötülük hissi atom bombasını, kimyasal silahları icat etti. Bu tür salgınları da icat edebilir. Bunlara karşı vazifelerimizden biri, daha üstün bir teknolojiyi inşa ederek dünyanın fesada gitmesini önleyecek projeler üretmektir. Unutmayalım ki fesada sebep olan mutlaka kendi fesadıyla helak da olur. Bize düşen insanımızın insan sevgisini, aile sevgisini, din ve devlet sevgisini artıracak faaliyetlerde bulunmaktır. “İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri

için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.” (Rûm, 30/41).

8. Resûlullah’ın müminlerin hali ve mü’minin dünya hayatındaki konumu hakkında beyanlarından birkaçına bakabiliriz. “Mü’minin durumu ne ilginçtir. Her hali kendine hayırdır. Bu durum yalnız mü’mine mahsustur. Başına sevinecek bir hal gelince şükreder, bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı gelince sabreder, bu onun için hayır olur.”⁹¹ “Sizden kim, huzuru yerinde, bedeni sağlıklı ve günlük yiyeceği de yanında olarak güne başlarsa sanki dünya nimetleri ona verilmiş gibidir.”⁹² “Mü’minin başına gelen sızı, meşakkat, hüznün, sıkıntı ve keder kişinin günahları için kefarettir.”⁹³ “Allah’u Teâlâ kulunun kendisinden afiyet dilemesinden razı olur.”⁹⁴

İfrat ve tefritten uzak durmalıyız. Düğünde, cenazede, davette, her konuda ifrat ve tefritlerimizi kısaca aşırılıklarımızı dengelemeliyiz. Lüzumsuz işlerimizi terk etmeliyiz. *Meşru olmayan şey ile meşgul olmak mekruhtur.* Tabii ki haram olanı da vardır. Bazı alışkanlıkların ilerledikçe nelere mal olduğu malumdur. Mezkûr fikhî hüküm Müslümanların vakitlerini güzel şekilde değerlendirmelerinin ne derece ehemmiyetli olduğunu beyan etmiştir.

9. Hz. Peygamberimiz (s.a.s.) müminin musibetler karşısındaki tavrını şöyle belirlemiştir. Hz. Peygamber, iman edenleri dert ve sıkıntılar karşısında yıkılıp kırılmayan yeşil ekine, inkâr edenleri ise sert bir rüzgâr ile devrilen ağaçlara benzetmiştir.

“Mü’min kişinin benzeri, bir sap üzerinde biten taze ekin gibidir. Rüzgâr ona hangi taraftan gelirse onu eğer de yaprağı diğer tarafa döner meyleder (fakat o yıkılmaz). Rüzgâr sakinleştiğinde yine doğrulur. İşte mü’min kişi de böyledir. O da belâ sebebiyle eğilir (fakat yıkılmaz). Haktan yüz çeviren kâfir kişinin benzeri ise sert ve dümdüz duran çam ve dağ selvisi gibidir. Nihâyet Allah onu dilediği zaman (bir seferde) kırar devirir.”⁹⁵

Resûlullah (s.a.s.) müminin Kur’ân karşısında nasıl davranması gerektiğini de beyan etmiştir. Hâkim’in Müstedrek’inde -isnadının sahih olup şeyhaynın tahrîc etmediği bir hadisi- İbn Abbas’dan gelen bir rivayet şöyledir. “Kur’ân’da emir, nehiy, helal, haram, muhkem, müteşabih ve emsalin geldiğini dolayısıyla Kitab’ın helalini helal, haramını haram kabul edin, emrettiklerini yapın nehyettiklerinden uzak durun, misallerinden ibret alın muhkemiyle amel edin müteşabihe gelince hepsi rabbimizin katındandır deyip iman edin.”⁹⁶

⁹¹ Müslim, “Zühd”, 64.

⁹² Tirmizî, “Zühd”, 34.

⁹³ Müslim, “Bir”, 52.

⁹⁴ Tirmizî, “Dâvât”, 84.

⁹⁵ Buhârî, “Tevhîd”, 31.

⁹⁶ Emir Alauddin Ali İbn Balabân el-Fârisî, *Sahihü İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, thk. Şuayb el-Arnâvut, (Beirut: Müessesetü’r-Risale, 1997), 3: 20 (no:745); Hâkim

Netice itibariyle Kur'ân'da Peygamberlerin kıssalarına baktığımızda özetle şöyle bir durumla karşılaşırız. Peygamberler de -insan olmaları itibariyle- bazen hilm bazen gazap sıfatının baskınlığını görürüz. Mesela Hz. Nûh (a.s.), “Rabbim, yeryüzünde inkârcılardan hiç kimseyi bırakma, dedi.” (Nûh, 71/26). Hz. Musa (a.s.) “... Şimdi içerimizdeki bir takım beyinsizlerin işledikleri günah sebebiyle bizi helak mi edeceksin?” (A'râf, 7/155) diye yakarırken Hz. İbrahim'de (a.s.) hilm sıfatı daha baskın olmuş ve Hz. İbrahim (a.s.) “...Rabbim şimdi kim bana uyarırsa bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen çok bağışlayan ve esirgeyensin.” (İbrahim, 14/36). Hz. İsa (a.s.) da hilm sıfatının önde olduğu bir durum Kur'ân'da şu şekilde beyan edilmiştir. “Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” (Mâide, 5/118). Devamında ise “Allah, şöyle diyecek: “Bugün, doğrulara, doğruluklarının yarar sağlayacağı gündür.” Onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler vardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu büyük başarıdır. Göklerin, yerin ve bunlardaki her şeyin hükümrânlığı yalnızca Allah'ındır. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” (Mâide, 5/ 118-120). Görüldüğü üzere Allah kıyamette doğruluğun, dürüstlüğün fayda vereceğini ve böylesi sadık kullardan razı olup cennet ile mükâfatlandıracağını haber veriyor. Öyleyse bizler muvakkat olduğumuz bu âlemde eğilip bükülmeden dosdoğru yaşamalıyız. Zaten toplumumuz da bu tür özü sözü bir olan insanı takdir eder ve saygı duyar. Sonuçta göklerin yerin ve bunların içerisinde olan her şeyin O'nun hükümrânlığı altında olduğunu beyan ederek kula haddini bilmesi gerektiğini hatırlatıyor.

Hz. Peygamberimize (s.a.s.) gelince, kendisi ve kitabı bütün insanlara uyarmak için gönderilirken⁹⁷ de onun beşir/müjdeleyici ve nezir/uyarıcı, korkutucu sıfatlarına dikkat çekilmiştir.⁹⁸ Onun âlemlere rahmet olması -ki buna değindik- yanında ona hitaben “Ey Peygamber biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik. Allah'ın izniyle bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak (gönderdik).” (Ahzâb, 33/45,46) şeklinde buyrulması, diğer peygamberlerde olduğu gibi onun dengeleyici vasfına işaret eder. Onun, müjdeleyici ve uyarıcı/korkutucu olması yanında kandile benzetilmesi ise nurunun Allah'tan olduğunu gösterir. Yollardaki işaretlere araçların lambası vurunca onlar nasıl yoldaki istikameti gösteriyorsa işte Resûlullah da öyledir. O bizim yol göstericimiz ve rehberimizdir. Kur'ân'da ona genelde sıfat ismiyle (*Ya Eyyühe'n-Nebiyü, Ya Eyyühe'r-Resûlü gibi*) hitap edilmesi, zat ismiyle zikredildiği yerlerde yine resûl sıfatıyla gelme-

en-Nisâbü'rî, Hafız Ebû Abdillâh, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, thk. Abdulkadir Ata, (Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 1: 739, (no:2031), II, 318, (no:3144.)

⁹⁷ Furkân,25/1.

⁹⁸ Sebe, 34/28.

si (Muhammedü'r-Resûlullah gibi) onun âli mertebesine işaret olduğu gibi bizim ona tabi olmada ne derece hassas olmamız gerektiğini de gösterir. Kur'ân'da bazı peygamberlerin Allah ile tekellümü ve istekleri yer alırken peygamberimizin ise Necm sûresindeki miraç hadisesinde “gözünün gördüğünü kalbinin yalanlamadığı” (Necm, 53/11) âyeti yer almaktadır. Bunu ve bunun ötesini de bazı hadislerde geçenler hariç bilemiyoruz.⁹⁹

Geleneğimizde “*Takdir tedbire güler.*” derler, hakikatte durum böyle olsa da gaybı bilemediğimizden bizler tedbirimizi alıp tevhemizi edip Allah'a sığınıp eman dileyeceğiz, sonra da tefviz-i umur eyleyip tevekkül edeceğiz. Elimizdeki imkânları kudretimiz nispetince kullanıp kedere düşmeyeceğiz. Çünkü neticede kadere iman kedere manidir. “*Ne gam o insana ki deryada kaptanı Hz. Nûh aleyhisselamdır. Ve yine ne gam o insana ki peygamberi Hz. Muhammed Mustafa'dır.*”

KAYNAKÇA

Ahmed İbn Hanbel. *Müsned*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2015.

Ahsikesî, Hüsamüddin Muhammed. Karachi: Müntahabu'l-Hüsami, Büşra, 2015.

Akkad, Abbas Mahmud. *Allah*. Beyrut: 2012.

Aksekî, Ahmet Hamdi. *İslâm Fitrî Tabîî ve Umumî Bir Dindir*. İstanbul: DİB Yayınları, 2017.

Alatlı, Alev. *Fesüphanallah Nasihatname I*. İstanbul: Turkuaz, 2019.

Ali İbn Belban el-Farisi, Emir Alauddin. *Sahihü İbn Hibban bi Tertibi İbn Belban*. Thk. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1997.

Avcı, Mustafa. *Osmanlı Ceza Hukuku*. Konya: Mimoza, 2014.

Aynî, Bedrüddin. *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buharî*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Babertî, Ekmelüddin. *Şerhü'l-İnaye ale'l-Hidaye (Fethu'l-Kadir işe beraber)*. Beyrut: Daru'l-Fikr, ts.

Berki, Ali Himmet. *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*. Örnek, Ankara: 1955.

Beydavî, Kâdı Nasırüddin. *Tefsîrü'l-Beydavî Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vil*. İstanbul: Dersaadet, ts.

Beyhakî, Ahmet b. Hüseyin. *Sünenü'l-Kübra*. Thk. Abdulkadir Ata. Mekke: Daru'l-Bas, 1994.

⁹⁹ Sadece İbrahim Hakkı şöyle diyor: “medlülü bulan kimsenin delile ihtiyacı kalmaz.” Belki de bunu; müşahede makamında tekellüm düşer, tıpkı Kâbe'yi görünce telbiyenin düşmesi gibi diye düşünebiliriz. Kâbe de yine bir semboldür. Yoksa kişi Kâbe'ye ulaşmakla Allah'a ulaşmış olmuyor. Netice itibarıyla bu konu semiyattan olduğu için İbrahim Hakkı'nın görüşü de bizimkisi de sadece bir yorumdan ibarettir. En doğrusunu Allah bilir.

Birişik, Abdulhamit. “Rahmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahih-i Buhari*.

Çelebi, İlyas, “Sünnetullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38.

Davis, James C., *İnsanın Hikayesi (Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz)*. Trc. Barış Bıçakçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2019.

Dursun, Aysun. *Türk Halk Hukuku*. İstanbul: Ötüken, 2016.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussûd Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*. İstanbul: Şûle, 1998.

Düzeli, Pehlül. *Şeyhülislam Ebussûd ve Fetvaları*. İstanbul: OSV, 2012.

Ebû Dâvûd. *Sünen-ü Ebî Dâvûd*.

Ertuğrul, Resul. “Kur'an'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu I” *BÜİFD*, 5, 2017.

Ertuğrul, Resul. “Kur'an'da Helak Olan Kavimlerde Suç-Ceza Uyumu II” *BÜİFD*, 4/7, 2018.

Ferharvî, Abdulaziz. *Meramü'l-Kelam fi Akaidi'l-İslâm*. Thk. M. Süleyman Hasan. Karachi: Mektebe Zemzem, 2012.

Gamravî, Muhammed ez-Zührî. *es-Siracü'l-Vehhac ala Metni'l-Minhac*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Mizânü'l-amel*, Thk. SalaHüddin Havvarî. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2012.

Hâkim en-Nîsâbü'rî, Hafız Ebu Abdillah. *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Thk. Abdulkadir Ata. Beyrut: Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

İbn Kemal Paşa, Şemsüddin Ahmed b. Süleyman. *Tefsîrû İbn Kemal Paşa*. Thk. Mahir Edib Habbuş. İstanbul: İrşad, 2018.

İbn Kesîr, Hafız. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. M. İbrahim el-Benna-M.A. Âşûr, Abdulaziz Ganîm. İstanbul: Kahraman, 1985.

İbn Nuceym, Zeynüddin. *Fethü'l-Gaffar bi Şerhi'l-Menâr*. Şrh. Abdurrahman Behravî. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.

İbn Nuceym, Zeynüddin. *Lübbü'l-Usûl Muhtasarü't-Tahrîr li İbn'l-Humâm*. Thk. Muhammed Fal Seyyid Şenkîfî. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1985.

İbrahim Hakkı. *Marifetname*. İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1330.

İnalçık, Halil. *Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet*. İstanbul: İş Bankası, 2016.

İsfehânî, Râgib Ebu'l Kâsım. *el-Müfredat fi garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-M'arife, ts.

Kadihan, Mahmud Özcendî. *el-Fetâvâ el-Hâniyye/Fevâ-i Kâdihân (el-Fetava el-Hindiyeye ile birlikte)*, Beyrut: Daru İhyai't- Tûrasi'l-Arabî, 1310.

Kâşânî, Alaüddin. *Kitabu Bedaii's-Sana'i 'fi tertibi's-Şerai'*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.

Kâsım b. Kutluboga, Allame Zeynüddin. *Şerhu Muhtasarü'l-Menar*. Thk. Züheyr b.Nasir. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1993.

Kaya, Yunus. *İlm-i Kelam (Tarihçe, Mezhepler ve Mebde ve Mead)*. İstanbul: Uzakülke, 2010.

Koçak, Zeki. "İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları". *Diyanet İlmî Dergi* 39/4 2003.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim. *er-Risaletü'l-Kuşeyriyye*. Thk. Abdülhalim Mahmud, Mahmud b Şerif. Dimaşk: Daru'l-Farfur, 2002.

Mahallavî, Abdurrahman. *Teshîlü'l-Vüsûl ila İlmi'l-Usûl*. Thk. M. İbrahim Hafnavî. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2010.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtu'l-Kur'an*. Thk. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Daru'l-Mizan, 2005.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhîd*. Thk. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi. Beyrut: Daru Sadr, 2007.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.

Mevlana, Celalüddin. *Fihî ma Fih*. Trc. A. Avni Konuk. Hazırlayan Selçuk Eraydın. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Merginânî, Burhanüddin. *el-Hidâyetü Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.

Molla Hüsrev. *Mir'âtü'l-Usûl*. Salah Bilici. İstanbul: ts.

Molla Aliyyü'l-Kâfî. *Şerhu Muhatsaru'l-Menaâr*. Thk. İlyas Kaplan. İstanbul: İrşad, 2006.

Muhammed Fuad Abdülbaki. *Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'an*. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2001.

Müslim, İbn Haccac. *Sahih-i Müslim*.

Nedvî, S. Süleyman. *Kur'an'ı Kerim'de Kavimler ve Toplumlar Âd, Semûd, Medyen*. Trc. Abdullah Davudoğlu. İstanbul: İnkılab, 2003.

Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Bahru'l-Kelam*. Thk. Salih Farfur. Dimaşk: Darulferfur, 2000.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Keşfü'l-Esrar Şerhü'l-Musannif ale'l-Menar*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986.

Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Tefsîrü'n-Nesefî Medarikü't-Tenzîl ve Hakai-kü't-Te'vil*. Thk. Mervan Muhammed. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2009.

Özler, Mevlüt. *İslâm Düşüncesinde Tevhid*. İstanbul: Nûn, 1995.

Pezdevî, Fahru'l-İslâm. *Usûlü'l-Pezdevî*. Thk. Said Bektaş. Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 2014.

Râzî, Fahrüddin. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Darulfikir, 1990.

Râzî, Fahrüddin. *el-Kaza ve'l-kader*. Thk. M. Mu'tasimbillah. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1994.

San'ânî, Muhammed İsmail. *Sübülü's-Selam Şerhü Bülûgu'l-Meram*.

Thk. Halil Memun Şiyha. Beyrut: Daru'l-Mağrife, 1997.

Sâbûnî, Nureddin. *el-Kifayetü fi'l-Hidayeti*. Thk. Muhammed Aruçi. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2014.

Sayar, Kemal. *Başlı Sınıklar İçin Kılavuz*. İstanbul: Kapı, 2019.

Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim. *el-Muvafakat fi Usûli'l-Ahkâm*. Thk. Seyyid Muhammed Hıdır. Beyrut: Daru'l-Fıkr, ts.

Tirmizî, Ebu İsa. *El-Camiu's-sahih*.

Üzüm, İlyas. "Gazap", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Azap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9.

Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. Trc. Ayşegül Çakan. İstanbul: İş Bankası, 2018.

Zekiyyüddin Şaban. *Usûlü'l-Fıkhî'l-İslâmî*. İstanbul: İrşat, 2016.